

L'EBRE: RUTA FLUVIAL INDISPENSABLE PER A L'ABASTAMENT DE LA CATALUNYA BAIXMEDIEVAL

Josep Maria Vidal Marcos

Tutor: Ignasi Joaquim Baiges i Jardí

Secció d'Història Medieval, Història Moderna, Paleografia i Diplomàtica

Grau en Història: Universitat de Barcelona

28 de juny de 2018

Resum: El present treball aborda, en primer lloc, la temàtica de la navegació fluvial a través del riu Ebre, eix vertebrador de les comunicacions i vincle d'unió, tant cultural com material, entre els pobles i persones de la Corona d'Aragó durant l'època Baixmedieval. A la vegada s'analitza la gran contribució del riu en l'abastament del territori; la relació entre els diferents centres de producció; el rol dels mercaders; els impostos i la intervenció de les universitats, sobretot en temps de caresties, dedicant una especial atenció a les actuacions del Consell de Cent de la ciutat de Barcelona per garantir l'abastament de forment a la ciutat, entre elles la compra de la Baronia de Flix i La Palma.

Paraules clau: Ebre, abastament, cereal, mercaders, peatges, Tortosa, Flix

Abstract: The present paper addresses, the theme of river navigation through the Ebro River, the communications backbone and union link, as cultural and material, among the people of the Crown of Aragon during the Late Middle Age era. At the same time we study the importance of the river contribution to the territory supply and also the relationship between the different production centres, the role of merchants, the taxes and the authorities intervention, especially in times of caresses, paying special attention to the actions of the *Consell de Cent de Barcelona* to guarantee the supply of cereal to the city, including the *Baronia de Flix i La Palma* acquisitions.

Key words: Ebro River, supply, cereal, merchants, taxes, Tortosa, Flix

Índex

1. Agraïments.....	4
2. Introducció, objectius i metodologia.....	4
3. El marc geogràfic de l'Ebre.....	6
3.1. Les fons literàries.....	6
3.2. L'Ebre al llarg dels temps.....	7
4. Les comunicacions a la baixa edat mitjana.....	10
4.1. Rutes terrestres.....	10
4.2. Les rutes fluvials.....	13
4.3. Els ports, embarcacions, drassanes i centres neuràlgics.....	17
5. Els altres agents del comerç fluvial.....	19
5.1. Els Mercaders.....	19
5.2. Els Productes.....	21
5.3. Fires i mercats.....	29
5.4. Fiscalitat.....	31
6. L'abastament a la Ciutat de Barcelona.....	33
6.1. El detonant de la manca de cereal.....	34
6.2. Cronologia de la crisi i afectació a la demografia.....	36
6.3. La baronia de Flix i la Palma.....	40
7. Conclusions.....	43
8. Bibliografia.....	45
9. Documentació i annexos.....	51

1. Agraïments:

Aquest treball de final de grau difícilment s'hauria portat a terme sense la valuosa aportació de certes persones, a les que m'agradaria fer un reconeixement de gratitud. En primer lloc al meu tutor del treball de fi de grau, en Ignasi Baiges i Jardí, qui no solament em va proposar la temàtica del treball d'acord amb el nostre desig i amor a les nostres contrades de la Ribera i el Baix Ebre, sinó que sempre ha estat disposat a proporcionar quanta ajuda ha estat requerida per la meua part. Agrair igualment al Sr. Albert Curto i Homedes per oferir-me tot el seu temps i la documentació que estava al seu abast i al Dr. Antoni Riera pels seus consells i lliurament de documentació personal.

Al mateix temps vull agrair a tot el professorat que durant aquest darrers anys m'ha ofert el seu mestratge per aconseguir el somni que avui, finalment, es converteix en realitat. Especialment voldria també tenir present a l'amic i mestre Prim Bertran i Roigé – “ens vas deixar massa aviat”- per haver-me inculcat l'estima per la nostra Història Medieval, a la que dedicaré les properes recerques.

Finalment vull tenir un agraïment especial a la meua família, a la que li he robat tantes hores durant els darrers anys, però a la que espero recompensar amb escriure.

2. Introducció, objectius i metodologia

El comerç fou un dels motors més dinàmics i innovadors de la societat medieval. Va suposar no només la circulació de productes, coneixements i idees, sinó que també va permetre la comunicació i transmissió de tècniques i vivències. El riu Ebre, que ja havia estat des d'antuvi punt de trobada de diferents cultures, no podia deixar de ser un dels escenaris on els mercaders medievals havien de practicar aquests intercanvis culturals, mercantils i tècnics.

La influència del riu Ebre, des del passat fins als nostres dies, ha estat ben reconeguda per la historiografia, especialment pels treballs referents al període medieval. És ben cert que en tots ells podem constatar l'existència del comerç i del tràfic fluvial, però encara no disposem de suficients treballs monogràfics que ens permetin conèixer el valor d'aquests factors i els beneficis en el desenvolupament dels territoris. Francesc

Carreras i Candi en la seva obra *La navegació al riu Ebre. Notes històriques*¹, donava, en paraules de Salvador Tarragó i Cid, president de l'Associació Amics de l'Ebre, “entitat cultural i històrica als seus orígens descobrint i permetent unes reconstruccions dels capítols fonamentals de la seva història passada”. Serà partir dels anys 80 del segle passat, quan els nous treballs sorgits de les universitats catalanes i aragoneses han donat un gir de 180 graus, en iniciar un nou recorregut a través del coneixement històric del riu en les vessants monogràfiques necessàries per entendre la influència en l'abastament tant dels pobles riberencs com per a la resta dels territoris de la Corona Catalanoaragonesa.

El present treball, que porta per títol *L'Ebre ruta fluvial indispensable per a l'abastament de la Catalunya Baixmedieval*, té com objectiu principal realitzar un estat de la qüestió sobre els elements que cal tenir en compte a l'hora d'estudiar la navegació a través de l'Ebre, com poden ser les vies de comunicació, el comerç i els centres d'influència, els ports, les naus, les llotges, les drassanes, els productes, la fiscalitat i les normatives. Al mateix temps el treball vol endinsar-se en les relacions inicials entre la Baronia de Flix i La Palma amb el Consell de Cent de la ciutat de Barcelona, amb la doble finalitat d'evadir-se del pagament de lleudes i, a la vegada, assegurar-se una via d'abastament de cereal per a la ciutat. Aquest apartat vol ser el preludi d'un treball monogràfic centrat en la història de la Baronia a través de l'extensa i encara no del tot estudiada documentació existent a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB).

Per a la confecció del treball hem efectuat en primer lloc entrevistes amb especialistes de la temàtica, com el Dr. Albert Curto i el Dr. Antoni Riera, els quals m'han orientat en la cerca de documentació. En segon lloc he fet recerca de documentació en els arxius: Arxiu Comarcal del Baix Ebre (ACBEB) i Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB). Metodològicament hem separat la informació en quatre grans apartats, de forma que cadascun d'ells ens aporti, no només la descripció dels fets i els seus agents, sinó també la incidència en el desenvolupament del territori.

¹ CARRERAS I CANDI, FRANCESC, 1993, “La navegació al riu Ebre...”, pàg. 11.

Creiem doncs que el treball pot esdevenir una clara síntesi sobre la importància del riu en molts aspectes de la societat Baixmedieval. Aspectes que conformarien la consideració d'indispensable per a l'abastament tal com s'expressa en el propi títol del treball. S'ha inclòs al final un annex de documentació i un extens repertori gràfic que ajuda a una millor comprensió i a complementar el que es va exposant a mesura que avança el discurs de l'estudi.

3. El marc geogràfic

El riu Ebre és el més cabalós de la península Ibèrica i amb 908 km de llargada i una amplada màxima de conca de 270 km, des del Principat d'Andorra fins a Cantavella a les terres del Maestrat de Terol, que representen més de 83.000 km² de conca i un dels més importants de la vessant europea occidental mediterrània. Neix a les muntanyes càntabres² prop de Reïnosa (Cantàbria), recull les aigües de la major part dels pirineus, des dels graons de la serralada Ibèrica fins als llindars de Castella i del Maestrat i, abans d'endinsar-se a Catalunya, recull totes les aigües del Pirineu català col·lectades pel riu Segre i els seus afluents³. Tot i tenir un cabal bastant regular, amb les lògiques variacions provocades per les pluges i el desglaç, històricament s'han produït fortes i violentes crescudes del cabal, tal com queda reflectit al limnígraf de la façana de l'església de Xerta, segons el qual el 1797 les aigües van arribar a 10m d'alçada sobre el cabal normal i provocaren 29 morts i pràcticament no hi van quedar cases⁴.

3.1. Les fons literàries

Diverses són les teories sobre l'origen del nom del riu⁵, totes però coincideixen a l'hora d'afirmar que l'actual nom de la península "Ibèrica" procedeix del nom llatí del riu "Hiberus flumen", tal com l'anomena el poeta Aviè, (segle IV a.C.):

² ESTRABÓ, *Geografia (Hispania i Galia)*, III, pàg. 97. "El Iber corre hacia el Mediodía teniendo sus fuentes en territorio cántabro i es paralelo, a través de una gran llanura, a los montes Pirineos".

³ ENCICLOPÈDIA CATALANA, 1987, Vol. 9, pàg. 328, Barcelona.

⁴ Veure APÈNDIX 1.

⁵ AVIÈ, (RUFUS FESTUS AVIENUS), fou un poeta, astrònom i geògraf romà de la segona meitat del segle IV, dues vegades procònsol, que traduí en hexàmetres els *Fenòmens* d'Arat i la *Periegesis* de Dionisi. La seva obra més coneguda és *l'Ora marítima*, descripció de la costa mediterrània de la península Ibèrica, i de l'Atlàntic, fins a la Gran Bretanya. A *l'Ora marítima*, pàg. 97, anomena al riu com *Elaïos*, traduït al llatí com *Òleum flumen*. CARRERAS I CANDI, FRANCESC,

“Fuere propter ciuitates plurimae: quippe hic Hylactes, Hystra, Sarna, et nobilis Tyrichae⁶ stetere. Nomen oppido uetus, gazzae incolarum maxime memorabiles per orbis oras: nanque praeter caespitis fecunditatem, qua pecus, qua palmitem, qua dona flauae Cereris educat solum, peregrina Hiberno subeuntur flumine. iuxta superbum flumine mons hacet caput exerit, Oleumque flumen proxuma agrorum secans geminos iugorum uertices interfluit”⁷.

Igualment les primeres notícies documentades de què disposem ens assenyalen la seva utilització com a via fluvial. Són molts els mercaders que, en el sentit ascendent del riu, visiten els pobles establerts a les seves ribes amb la intenció de fer negoci. Segons Sesma Muñoz⁸, aquests mercaders procedents de les bases de Marsella i Empúries serien probablement els introductors al territori del cultiu de la vinya i l'olivera⁹. Cató (195 a. C.) presenta el riu com *“cabalós, bonic i abundant en peixos”*. Per la seva part Estrabó descriu amb força detall el nombre de ciutats establertes al llarg de les seves ribes, especialment Caesaraugusta, Ilerda, Osca i d'altres¹⁰. Plini el Vell no dubta en qualificar el riu *Hiberus* com força ric pel seu comerç fluvial, amb una longitud de 450.000 passes, de les que afirma que son navegables 260.000, des de Tortosa fins al *oppidum* de Vareia, als voltants de l'actual Logronyo¹¹.

3.2. L'Ebre al llarg dels temps

El riu Ebre i els seus afluents han estat una via de penetració natural cap a l'interior peninsular al llarg dels segles. Ha suportat totes les invasions conegudes: grecs, cartaginesos, romans i musulmans. Tots ells han deixat la seva empremta: nous cultius com la vinya i l'olivera, noves tècniques de regadiu, nous arbres fruiters i hortalisses, així com camins i ponts per unir les poblacions d'ambdues ribes. Les seves aigües han vist néixer i desenvolupar-se pobles i ciutats des de l'antiguitat fins als nostres dies.

Resulta evident que les noves troballes arqueològiques ens porten avui al convenciment de què el riu ha estat una gran artèria i que, amb tota la seva xarxa

1993, *“La navegació al riu Ebre...”*, manté que les diverses accepcions “Iber”, “Ebre”, “Ebro” o “Ibre” totes tenen el seu origen en l'italià Tevere, paraula indoeuropea que significa “riu”, pàg. 19.

⁶ La actual Tortosa segons tots els experts.

⁷ AVIÈ, *Ora Marítima*, pàg. 97-98.

⁸ SESMA MUÑOZ, J. ÁNGEL, 2001, *“Del Cantábrico al Mediterráneo...”*, p. 191.

⁹ Íbidem, p. 191.

¹⁰ ESTRABÓ, *Geografia*, III, pàg. 101.

¹¹ PLINI EL VELL, *Natural History / Naturalis Historia*. III, 4, 21, vol. 2. parla literalment de la “regio Ilerganorum”, travessada per l'Hiberus, el gran riu navegable que dóna nom a tota la Península, ja des de l'època grega: “quem propter universam Hispaniam Graeci appellavere Hiberian”.

d'afluents a dreta i esquerra, encara fan més valuosa la seva importància com a via de comunicació. Així doncs, més que de frontera, ha actuat com a gran mitjà de transmissió de cultures i impulsor del comerç¹².

Tots el rius uneixen i separen, son itinerari i frontera a la vegada¹³. És itinerari quan segueix la direcció de les aigües, permet la circulació de persones, de mercaderies i també de idees. Mentre que funciona com una barrera difícil de creuar quan es desitja passar d'una vora a l'altra. Al llarg dels temps l'Ebre ha facilitat l'intercanvi entre pobles i ciutats essent part fonamental en el desenvolupament econòmic i cultural. Però també ha fet de frontera especialment quan s'ha tractat d'establir el domini sobre el territori.

A fi de poder dominar Tortosa i tenir camí directe cap a l'interior de la península, Ramón Berenguer IV va demanar ajuda als genovesos que van arribar a l'Ebre amb 63 galeres i 163 vaixells petits¹⁴ per enfrontar-se als sarraïns. Serà a partir d'aquest moment quan s'inicien les relacions entre les terres de l'interior i les de l'exterior, iniciant el desenvolupament de les terres regades per l'Ebre i els seus afluents. Ha estat durant l'època medieval, després de la ocupació cristiana, quan l'Ebre aconsegueix definitivament el seu valor com element de comunicació, itinerari de persones i productes, sense oblidar els primers temps marcats pels conflictes bèl·lics. Així ho recorda José María Lacarra:

*“Ramón Berenguer puso especialísimo cuidado en fortificar e interceptar bien los pasos de las cuencas y principales corrientes fluviales, por donde el enemigo podía penetrar e reinvasar el territorio conquistado... confirmó todo ello en 1225, el 28 de abril, en las Cortes de Tortosa donde señaló el río Cinca como el límite de Cataluña”*¹⁵. De forma similar es pronunciava Francesc Carreras Candi quan afirma: *“Per tant se pot assegurar, que Barcelona púnica, cartaginesa, no hagué de nàixer després d'aquesta època, puig que los focenchs, aliats de primer en los romans, procuraren treure*

¹² SESMA MUÑOZ, JOSÉ ÁNGEL, 2001, “Del Cantábrico al Mediterráneo...”, p. 192. NEGRE PÉREZ, JOAN, 2013, “Evolució de la xarxa viària...”, pp. 209-228 on descriu les últimes troballes arqueològiques a l'últim tram del riu Ebre.

¹³ VEGA CASTELLVÍ, XAVIER, 2017, *Terres de l'Ebre, frontera i frontissa...*, p. 27M; SESMA MUÑOZ, J. ÁNGEL, 2001, “Del Cantábrico al Mediterráneo...”, p. 192.

¹⁴ VILELLA VILA, FRANCISCA, 2007, *La lleuda de Tortosa en el siglo XV...*, p. 69.

¹⁵ LACARRA DE MIGUEL, JOSÉ MARIA, 1987, *Estudios Dedicados a Aragón*, p. 221.

d'aquestes aygues als cartagineses, finint que per assenyalar-los-hi com frontera de les seves possessions o dominis a Espanya lo riu Ebre"¹⁶.

A causa de la complicada orografia que conforma la conca, l'únic element vertebrador de tota la zona durant l'època medieval ha estat el riu, navegable des de Tortosa fins a Navarra i, alhora, l'eix on van a parar tots els camins, així els fluvials com els terrestres, especialment. El riu esdevé la principal via de comunicació de tota la conca i certs indrets, com ara Saragossa, gaudeixen encara avui d'una situació privilegiada en el terreny de les comunicacions dintre de la península Ibèrica¹⁷. Des de Tudela fins a Tortosa, la navegació per l'Ebre va permetre portar fins a molts dels ports de la Mediterrània els excedents, especialment aragonesos, i alhora proveir-se de productes força apreciats, especialment per les elits, com podrem comprovar en posteriors apartats.

La majoria de les poblacions situades a les ribes del riu ja existien en l'època Baixmedieval, com demostren les restes ibèriques i romanes, trobades durant els darrers anys al tram final de l'Ebre a nuclis propers d'Amposta, Tortosa, Miravet o Flix. Igualment les posicions estratègiques per controlar el trànsit fluvial, com el poblat de l'Assut a Tivenys, Aldovesta i Roca Roja a Benifallet, el Castellet de Banyoles a Tivissa, Sant Miquel a Vinebre, Sebes a Flix, Sant Antoni de Calaceit, el Coll del Moro de Gandesa, la Moleta del Remei a Alcanar, etc. Això ens fa pensar en què el riu era una via de comunicació important cap al centre de la península.

L'empremta que el riu ha deixat entre les poblacions riberenques perdura fins els nostres dies. Molts són avui els pobles que fan servir el riu per donar-se a conèixer, per atreure visitants, mostrar els seus costums, gastronomia i cultures centenàries: Ribarroja d'Ebre "on l'Ebre es fa català", Flix "per on l'Ebre passa dos vegades", Tortosa "lo riu és vida", en són només una mostra.

¹⁶ CARRERAS I CANDI, FRANCESC, 1993, "La navegació al riu Ebre...", pp. 42-43.

¹⁷ IRANZO MUÑO, MARIA TERESA, 1993, "Los sistemas de comunicación en Aragón...", p. 91.

4. Les vies de comunicació

Per traslladar-se d'un lloc a un altre, caminant o amb l'ajuda d'un vehicle, és necessari tenir un camí i certa infraestructura que permeti avançar cap a la destinació, superant els possibles obstacles que hom es pot trobar durant el temps del trasllat. Aquesta infraestructura esdevé més indispensable a mesura que creixen les necessitats del tràfic comercial, incrementat gradualment per la incorporació dels productes de gran pes i volum. Exigeix un sistema de comunicació més funcional i adaptat a nous requeriments de l'època Baixmedieval¹⁸ que és la que primordialment ens ocupa en aquest treball. La Corona Catalanoaragonesa disposava de tres tipus de vies de comunicació: les vies terrestres, les fluvials i les marítimes, tots tres elements són importants bé sigui pel desenvolupament dels pobles com per afrontar les necessitats d'abastament de les persones.

4.1. Rutes terrestres

Les vies de comunicació terrestres ja foren importants durant l'Alta Edat Mitjana, tal com deixa documentat Jordi Bolòs¹⁹: per traslladar els exèrcits francs durant la ocupació de la Catalunya Vella, per transportar la sal de Cardona, de Gerri de la Sal o de les salines del Rosselló. Però també donen servei a les persones per anar a l'església, al castell, al mercat, per anar al molí a moldre el cereal, al pastor i al mercader²⁰ i, fins i tot, com a vies per on els pelegrins podien arribar a Galícia, fent servir el camí de Sant Jaume²¹, o pelegrinar fins a Roma, centre del catolicisme. En qualsevol cas els camins de la Corona Catalanoaragonesa són fills de la xarxa viària que van construir els romans mentre aquestes terres van formar part del seu imperi²². Aquesta xarxa va servir per poder comunicar els nuclis urbans, tant els ja existents com els de nova creació i que molts d'ells han perdurat fins als nostres dies, establint una relació molt estreta entre el model urbanístic i la traçada dels camins. És lògic que al

¹⁸ RIERA MELIS, A., 2002, "La red viaria de la Corona...", p. 442.

¹⁹ BOLÒS I MASCLANS, Jordi, 1991, "Aportacions als coneixements...", pp. 409-410.

²⁰ RIU I RIU, MANUEL, 1993, "Els camins catalans...", p. 30.

²¹ RIERA MELIS, ANTONI, 2002, "La red viaria de la Corona...", a la referència 15 aporta amplia bibliografia sobre el Camí de Sant Jaume.

²² La constatació sobre que l'origen dels camins medievals és herència romana, està manifestat amb gran unanimitat per part de tots els autors consultats: BOLÒS I MASCLANS, Jordi, 1993, *La xarxa viària catalana*, p. 4; Ibidem, 1991, *Els camins de la Catalunya Medieval*, p. 119; IRANZO MUÑO, MARIA TERESA, 1993, "Los sistemas de comunicación en Aragón en la Edad Media", pp. 89-90; LADERO QUESADA, *Caminos i ciudades...*, pp. 348-349; RIU I RIU, MANUEL, 1993, "Els camins catalans...", p. 32-33; SESMA MUÑOZ, JOSÉ ÁNGEL, 2001, "Del Cantábrico al Mediterráneo...", p. 191.

llarg dels temps aquestes vies s'hagin adaptat a les necessitats del moment, afegint nous elements o modificant els existents, en qualsevol cas però, aquestes vies inicials han estat una guia en la construcció de carreteres i vies de tren fins a la nostra època actual²³.

Hem esmentat primerament una de les funcions de les vies de comunicació terrestres, però també podem classificar-les segons la intensitat de la seva utilització, d'aquesta manera podrem conèixer els llocs més importants i distingir-ne els itineraris entrw principals i secundaris²⁴. Igualment els podem analitzar segons la seva pertinença: vies públiques o privades. Les públiques, **rales** (segons la documentació), eren de propietat reial mentre que les **privades** corresponien principalment a la noblesa. Els **rales** gaudien de la seguretat que ofería la protecció reial tant a persones com a mercaderies, mentre les privades havien estat construïdes per particulars amb una missió primordial com era la de la recaptació de peatges a qui desitjava o necessitava utilitzar-les²⁵. Segons la seva estructura es poden dividir en **carreres** (camí de carro) i camins de **bast** o de ferradura només amb amplada suficient per a persones i animals²⁶. Camins de **vall** i de **carena** segons segueixen la vora del riu o de la muntanya; camins **plans** o **costeruts**; **empedrats** o de **terra**, **oberts** o camins **fortificats**²⁷. Des del punt de vista de la ciutat de Barcelona s'anomenen camins segons el producte més important que s'hi transportava: trobarem el **camí de la sal** (procedent de les mines de Cardona), el **camí del blat** (procedent del Pla d'Urgell), el **camí de la llana** (té el seu origen a València) i el **camí de la fusta** (procedent dels boscos del Montseny)²⁸.

Al llarg de tots aquests camins viatgers i comerciants es trobaven amb **clusae** (els punts viaris on estarien situats els llocs per pagar les lleudes i altres impositcions senyorials). També es trobarien les **tabernulae** (llocs per fer una parada o reposar) i els

²³ LADERO QUESADA, MIGUEL ANGEL, 2009, "Caminos y ciudades...", pp. 348-349.

²⁴ BOLÒS I MASCLANS, Jordi, 1993, *La xarxa viària catalana*, p. 3.

²⁵ RIERA MELIS, ANTONI, 2002, "La red viaria de la Corona...", p. 445.

²⁶ Ibidem, p. 27.

²⁷ Ibidem, p. 28.

²⁸ Ibidem, p. 29; BOLÒS I MASCLANS, Jordi, "La xarxa viària catalana...", p. 6 descriu amb tot tipus de detalls cadascun del diferents camins, origen i destinació dels productes, aportant una àmplia documentació per demostrar la importància d'aquest comerç i la seva contribució al desenvolupament del territori.

hostals i hostalets (els llocs per descansar i prendre els àpats necessaris per reprendre el camí)²⁹.

Seguint el criteri del seu abast ens trobarem en vies internacionals, interregionals, regionals, sendes locals i senderes estretes i sinuoses utilitzades pels pagesos.³⁰ Analitzant el mapa de l'annex 2³¹ podem advertir l'existència de quatre vies internacionals (aquelles que anaven més enllà de les fronteres de la Corona Catalanoaragonesa): en primer lloc la via que de nord a sud, seguint la costa mediterrània, enllaçava des del nord del Principat fins l'extrem sud del regne de València (de Montpeller o Tolosa, Perpinyà, Girona, Barcelona, Tarragona, Tortosa, València, Alacant i Cartagena), seguia majoritàriament el traçat de la antiga via romana **Via Domitiana**; la segona via que connectava Barcelona amb Castella a través de la vall del riu Ebre (Barcelona, Vilafranca, Valls, Lleida, Pina, Saragossa desdoblant-se una ruta cap a Tudela per arribar a Burgos i l'altra en direcció Calatayud, Medinaceli, Guadalajara i Alcalà, seguint les rutes dels rius Jalón i l'Henares); en tercer lloc la via que unia València amb Castella travessant la vall del riu Xúquer (València, Utiel, Conca, fins a Toledo)³² i finalment, la ruta del camí de Sant Jaume que, des de més enllà dels Pirineus –el Bearn - l'actual departament de Pirineus Atlàntics- connectava amb Jaca i Pamplona, desdoblant-se cap a la vall de l'Ebre fins a Tudela i per l'altre ramal seguia el traçat de la via francesa del camí fins a Compostela³³.

Les rutes que hem anomenat interregionals i regionals estaven dedicades a donar servei a les comunicacions interiors de la Corona Catalanoaragonesa i, principalment connectaven pobles, ciutats i mercats situats a les ribes dels rius Ter, Llobregat i Besòs i la resta d'afluents de l'Ebre, encapçalats pel Segre³⁴ i la majoria dels de la part aragonesa: Guadalop, Matarranya, Gállego, Aragó, Jalón, Arga, etc.

²⁹ RIU I RIU, MANUEL, 1993., "Els camins catalans", p. 29.

³⁰ RIERA MELIS, ANTONI, 2002, "La red viaria de la Corona...", p. 445.

³¹ Mapa i article cedits amablement pel Dr. Antoni Riera, a dia d'avui encara no publicat, i que forma part del article "Crisis and Changes in the late middle ages" a *The Crown of Aragon. A singular Mediterranean empire* (Ed. Flocel Sabaté), p. 239.

³² VILLANUEVA MORTE, CONCEPCIÓN i LAFUENTE GÓMEZ, MARIO, 2017, "Apertura y consolidación...", pp. 119-148. El tema dels eixos de comunicació regionals ha estat àmpliament tractat, en relació al regne d'Aragó per MARIA TERESA IRANZO i CARLOS LALIENA, 1984, "Comunicaciones y vías de comunicación...", pp. 29-45.

³³ RIERA MELIS, ANTONI, 2002, "La red viaria de la Corona...", p. 451.

³⁴ Ibidem, p. 453.

4.2. Les rutes fluvials: Els ports, embarcacions, drassanes i centres neuràlgics

Tal com s'ha pogut advertir a l'inici d'aquest treball, la navegació per la conca de l'Ebre té els seus orígens almenys durant la dominació romana. Des d'aleshores no ha fet res més que desenvolupar-se i adaptar-se a les necessitats de l'abastament de les poblacions catalanoaragoneses fins a mitjans del segle XX . Tot i no disposar de documentació sobre l'època visigoda, és força probable que la ruta fluvial de l'Ebre continuava oferint un mitjà de transport per abastar les poblacions riberenques. El gran desenvolupament, tant mercantil com tecnològic, es produirà durant l'època musulmana. Així ho confirmen els textos deixats pel geògraf andalusí Al-Zuhri quan afirma que, al segle XII, des del naixement fins a la desembocadura al mar es necessitaven 15 jornades de navegació³⁵. En Pere Balaña, per la seva part, descriu les aturades establertes des de Saragossa a Tortosa, essent la primera aturada a l'actual Pina de Ebro, seguidament Sástago, Xiprana, Mequinensa, Flix, Miravet i Tortosa. Per tant 7 etapes amb una mitjana de 30/35 km cadascuna, i amb un total aproximat de 200 kilòmetres de distància³⁶. Tota la ruta estava controlada, tant en l'aspecte de seguretat com en l'econòmic, per fortificacions o torres de guaita:

“Els seus riberencs intercanviaven senyals lluminosos amb torxes en un tram de 100 milles i el mateix fan des de la fortalesa de Flix³⁷ fins a la ciutat de Tortosa”³⁸.

La presència centenària dels musulmans a la conca de l'Ebre (efectiva des del 712 fins a la seva expulsió el 1610), ha deixat una petjada que encara és visible als nostres dies. Així ens ho descriu l'amic Carmel Biarnès:

“terres properes al riu, sempre ben protegides pels nombrosos castells i torres de guaita, plenes de sínies, assuts i pous oberts que, a través de canals subterranis, portaven l'aigua fins a les terrisses on els alfarers proveeixen de tots els estris necessaris pel consum familiar (gerres, cànirs, pitances, pitxells, cassoles, tupins i especialment els cadufs per pujar l'aigua del pous); hortes properes als poblats i ciutats plantades de tota mena de fruiters que produïen peres, figues codonys, cireres, “aubercocs, auberges, massanes” (noms encara en ús per nombrar albercocs, préssecs i pomes); per conrear verdures de tota mena (albergínies, pebrots, enciam, bròquil, bleda, col, “bajoques” – mongetes-, etc.) i com no el cultiu

³⁵ BRAMON I PLANES, DOLORS, 2000, *De quan érem o no musulmans.*, p. 82.

³⁶ BALANÀ I ABADIA, PERE, 2003, “De la Tortosa i la Lleida...”, pp. 305-308.

³⁷ Assenyala Dolors Bramon que aquest topònim tradicionalment s'ha identificat amb la població de Flix (Ribera d'Ebre), però podria tractar-se també de la torre de l'Alfalig, situada a la avui partida de Sant Vicent, entre els termes de Rasquera i de Ginestar (Ribera d'Ebre).

³⁸ BRAMON I PLANES, DOLORS, *Ibidem*, p. 82.

*del cereal (blat, ordi, civada), llegums (cigrans, llenties, guixes, etc.) , ametllers, vinya, avellaners i “panís” (avui blat de moro)*³⁹.

No solament el riu Ebre era utilitzat com a via de comunicació i transport de mercaderies i persones. Al voltant dels seus afluents van ser molts els pobles i ciutats que, durant l'època Baixmedieval, van tenir un gran impuls econòmic gràcies a la possibilitat de connectar la via fluvial i els camins que els conduïen fins a la gran via de comunicació, arribant a ser centres de concentració de productes per ser destinats al comerç exterior de la Corona Catalanoaragonesa. A part dels grans centre comercials com Saragossa, Tortosa i Lleida, cal destacar per la seva activitat el port d'Escatró que centralitzava tota la producció de llana aragonesa per ser destinada a l'exportació. Per la mateixa raó el port de Casp agrupava l'excedent d'oli de la vall del Guadalop, Mequinensa amb la fusta produïda pels **almadieros** aragonesos o els **raiers** catalans i, com no, el port de Flix, el port blader de tota la conca ebrenca.

Especial atenció mereix, en primer terme, la ciutat de Saragossa, situada a la riva dreta de l'Ebre, que ha presentat i segueix avui en dia representant, una situació privilegiada al tenir assegurada l'aigua per trobar-se a la desembocadura del Gállego per la part esquerra i del Huerva per la dreta. Constitueix alhora el nucli central d'una xarxa viària que la fan pas obligat per establir les relacions entre els territoris del seu voltant: Castella, Navarra, França, Catalunya i Llevant⁴⁰. En segon terme la ciutat de Tortosa:

*“...ciutat perfectament emmurallada que domina el riu Ebre prop de la mar Mediterrània, on desemboca aquest riu....és un dels ports marítims on acudeixen els comerciants d'arreu. Produeix fusta de boix i de pi vernet i té nombroses fortaleses i àmplies jurisdiccions”*⁴¹.

Els motius d'aquesta importància són descrits per Carme Batlle:

*“Destaca la importància de Tortosa ja abans del 1200 perquè...controlava el tràfic de Barcelona i Mallorca amb València i perquè enllaçava amb Ceuta, on arribaven les rutes transsaharianes de l'or i els esclaus”*⁴².

³⁹ BIARNÉS I BIARNÉS, CARMEL, 1972, *Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre*, pp. 10-14

⁴⁰ SESMA MUÑOZ, ANGEL, 1997, “El Comercio de Exportación de Trigo...”, p. 201. DOLORS BRAMON en parlar del nuclis de poblament tradueix a Al-Udrí a *Nusus* p. 24-25 “La ciutat de Saragossa és el centre de les ciutats de la Frontera i constitueix la porta de totes les seves rutes...[hi ha] des de Saragossa a Tortosa, al sud-oest, cent vint (milles).

⁴¹ BRAMON I PLANES, Dolors, 2000, *De quan érem o no musulmans*. p. 123, citant a IBN GALIB, *Farbat al-anfus*, p. 16-17

⁴² BATLLE I GALLART, CARMEL, 1988, “L'expansió Baixmedieval segles XIII-XV”, p. 131.

Però si ens endinsem en l'estudi de la navegació fluvial durant el període Baixmedieval, cal tenir present dos aspectes que ja apuntava Albert Curto. El primer quan ens diu que:

*"...cal tenir present que la navegació lligada estretament al comerç estava en mans de mercaders particulars, l'activitat diària dels quals no es reflectia en els registres oficials"*⁴³.

Com a conseqüència només tenim a l'abast la documentació relativa a tota una sèrie de conflictes que acaben en requestes i plets, ben relacionats als llibres de lleuda, i del gran ventall de gravàmens establerts al pas de les mercaderies i les embarcacions. I en segon terme quan afirma que:

*"La activitat fluvial existeix quan hi ha una sortida al mar; si no, només estaríem parlant d'un flux, existent però limitat, entre les diferents poblacions riberenques...per tant, la navegació i el comerç fluvial de l'Ebre cal situar-los en el marc adequat de complementaritat amb la xarxa d'intercanvi mercantil marítim"*⁴⁴.

Així doncs els port fluvials s'han fet servir quan ha estat més còmode i més econòmic que les pròpies vies terrestres, de vegades de forma simultània i en altres circumstàncies substituint-les. En aquest sentit ho reflectia l'edicte de Dioclecià quan fa referència a l'abaratiment en el transport de les mercaderies fent servir el medi fluvial en lloc del terrestre. En aquests casos els rius navegables han estructurat els territoris que creuen amb les direccions marcades pel corrent tant en sentit de pujada com de baixada. Cal tenir en compte igualment que els rius i els canals no són només eixos a partir dels quals es genera moviment comercial estrictament, també són punts on s'arrelen amb força els nuclis de població, que poden ser de petita dimensió o de gran importància, ja que és allí on es produeix l'intercanvi econòmic i l'activitat en general, i no només entre gent de les mateixes ribes dels rius, sinó dels habitants dels territoris d'interior que hi depenen i hi van a parar de forma natural. A la vora d'un riu podem trobar grans capitals i també ciutats de mida més modesta, o poblets petits, depenent de l'activitat que han pogut atraure. Però en tots aquests casos sempre ens poden trobar elements vinculats a l'activitat portuària del passat⁴⁵. En el cas del riu

⁴³ CURTO I HOMEDES, A., 2006, "Introducció a la navegació per l'Ebre...", p. 36

⁴⁴ IBIDEM, p. 36

⁴⁵ ZULAICA PALACIOS, FERNANDO, 1997, "Mercados y vías fluviales...", p. 64

Ebre tampoc podem oblidar que, a causa de les seves característiques especials, es fa igualment imprescindible una ruta terrestre paral·lela. Ens referim al **camí de sirga**⁴⁶. És a dir, aquell vial que discorria al costat de la riba del riu i que era utilitzat pels navegadors quan, navegant riu amunt, arrossegaven les seves embarcacions de la vora per vèncer el corrent del riu⁴⁷. Si bé el tram navegable de l'Ebre, fins on coneixem, no ha anat més enllà de les terres navarreses, el cert és que per bona part del seu recorregut, pel que fa als trams que discorren entre l'Aragó i Catalunya principalment, és per on s'ha pogut comprovar el trànsit d'embarcacions pel riu al llarg dels segles, i, com a conseqüència al riu hi anava unit el camí de sirga fins allí on era possible practicar la navegació⁴⁸.

Ateses les característiques orogràfiques del territori el camí no podia anar sempre per la mateixa vora del riu, sinó que en determinats punts calia que, les embarcacions que remuntaven el riu sirgant, efectuassin la conseqüent maniobra de canvi cap a l'altra riba, tot navegant transversalment al sentit del corrent. Maniobra coneguda com **tasiar o fer tasia**, i les **tasies** són els punts en els que s'efectuava el canvi. No cal dir que el coneixement de la situació de les **tasies** és fonamental per conèixer el traçat del camí de sirga⁴⁹. Així ens ho transmet Eva Castellanos en paraules de Jesús Moncada:

*"Quan no bufava la garbinada i els llaüts no podien, per tant, pujar a vela, els tripulants eren els encarregats de la duríssima feina de sirgar per la vora i remolcar-los aigües amunt. Ara volien substituir els homes per bèsties"*⁵⁰.

De tot l'anteriorment exposat es pot concloure que el tràfic fluvial i mercantil durant la Baixa Edat Mitjana és conseqüència d'una activitat molt arrelada en tota la conca de l'Ebre i que seguirà creixent encara més després de l'ocupació cristiana, desenvolupant els oficis relacionats amb la construcció i manteniment de les embarcacions: els

⁴⁶ El diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans defineix a sirga com "Corda amb què s'estira una xarxa, una nau, des de terra per fer-la avançar paral·lelament a la riba, fer-la anar d'una riba a l'altra, etc.

⁴⁷ A l'annex 6 es pot comprovar la col·locació de la musclera i els sirgadors arrastrant el llagut, en aquest cas també amb matxo.

⁴⁸ PUJOL PEDRET, JOAN I SALVADÓ OBRERO, IVAN, 2016, *Muletes i Llaguts*, pp. 38-46.

⁴⁹ COLLAZOS RIBERA, JOSEP ANTONI, 2017, "El camí de sirga, l'antecedent del GR99", pp.53-60.

⁵⁰ CASTELLANOS I MADUCELL, EVA, 2007, "El camí de sirga, traçat de la memòria fluvial", p. 261 citant a JESÚS MONCADA, [1988] 2004, *Camí de sirga*, Edicions 62, Barcelona.

calafats, mestres d'aixa, corders, etc., seguiran majoritàriament en mans dels sarraïns⁵¹.

4.3. Els ports, embarcacions, drassanes i centres neuràlgics

Com a resultat de l'ocupació de les terres, poblades pels sarraïns, per part de Ramon Berenguer IV, totes les terres i aigües dels rius esdevenen patrimoni de la Corona i, per tant, era necessari obtenir permís per efectuar qualsevol tipus d'activitat. La necessitat de repoblació comportà la concessió de cartes de poblament, franquesses i exempcions, especialment en territoris poblats en bona part per musulmans, població especialment elevada a la Ribera d'Ebre on a finals del segle XV representaven la meitat de la població⁵², protegits per la carta de seguretat concedida als habitants d'aquestes contrades⁵³ per part del comte rei, segons la qual se'ls reconeixien una sèrie de drets, com conservar la propietat dels béns, la llibertat religiosa i de mobilitat, no haver de satisfer certs impostos i poder ser jutjats per les seves autoritats. Aquesta situació és la que provocà que el transport a partir de Mequinensa seguís en mans dels musulmans de forma majoritària⁵⁴. La doctora Vilella Vila, a través de la exhaustiva anàlisi dels llibres de lleuda de Tortosa, aporta tota una sèrie de conclusions, de les que oferim el següent sumari⁵⁵:

Població	Nº de Barquers	Impostos
Mequinensa	23	Lleuda
Miravet	17	No paga
Ascó, Vinebre, Riba-roja, i Escatró	4	Ascó i Vinebre no paguen
Casp, Flix, Benissanet i Benifallet	2	Casp i Flix paguen per aranzel i cabeçatge
Total	46	

⁵¹ CURTO I HOMEDES, ALBERT., 2006, "Introducció a la navegació...", p. 37.

⁵² VILELLA VILA, FRANCISCA, *La lleuda de Tortosa...*, p. 69.

⁵³ CARMEL BIARNÉS en fa una traducció a *La implantació de l'Ordre del Temple a la Ribera d'Ebre (1148-1210)*, pp. 47-50, sobre el document A.H.N., O.M., S. J.J. Azcón. Leg. 186, núm. 1. Carpeta 363 núm. 1. Aquesta carta fou publicada per Josep M. FONT RIUS, «La Carta de Seguridad de Ramón Berenguer IV a las Morerías de Ascó i Ribera de Ebro», dins *Homenaje a don José Maria Lacarra de Miguel en su jubilación del Profesorado*, Saragossa, 1977, vol. I, pàg. 261-283.

⁵⁴ VILELLA VILA, FRANCISCA, *La lleuda de Tortosa...*, p. 69

⁵⁵ Ibidem, pp. 71-76

De l'anàlisi sobre entrades i sortides del port de Tortosa en surt la relació de les embarcacions:⁵⁶

Tipus d'embarcació	Entrades	Sortides
PONTÓ	315	14
BARCA	224	98
LLAGUT	151	257
LLENY	23	56
SAGETIA	16	60
CARAVEL·LA	10	17
GRONDOLA	9	4
NAU	5	56
BERGANTÍ	4	12
GALIOTA	2	0
GALERA	6	13
GALEASA	1	2

Les embarcacions més habituals eren la **barca** i el **pontó**, i, en menor importància el **llagut** o llaüt⁵⁷. El primer, amb vela triangular, fons i coberta, podia transportar fins a 20 tones riu avall, el pontó (més petit, amb fons pla) no podia carregar més de 15 tones, mentre que el llaüt que portava vela, rem, timó i tot el necessari per a una bona navegació, era el de més capacitat, però només era freqüent al tram final del riu, entre Mequinensa i Tortosa i podia portar una càrrega de fins a 50 tones⁵⁸. Disposem però de molta informació en relació al llagut⁵⁹, embarcació avui encara vigent a certs indrets de la Ribera d'Ebre, com Miravet i Flix, on les respectives barques que donen servei per creuar el riu d'una vora a l'altra, fan de suport a la plataforma⁶⁰.

⁵⁶ Ibidem, p. 91.

⁵⁷ Es pot trobar àmplia descripció dels diferents tipus d'embarcacions a CURTO I HOMEDES, ALBERT, "Introducció a la navegació...", pp. 43-44.

⁵⁸ VILELLA VILA, FRANCISCA, *La lleuda de Tortosa...*, p. 71-76.

⁵⁹ PUJOL PEDRET, JOAN I SALVADÓ OBRERO, IVAN., 2016, *Muletes i Llaguts*, pp. 38-46.

⁶⁰ Veure annex 6 on es pot comprovar com actualment la plataforma la barca de Flix està suportada per dos llaguts.

La importància de tot aquest moviment fluvial va ser reconeguda per part del Califat cordovès quan el propi Abd al Rahman III ordenà la construcció de les drassanes a

Tortosa, la làpida fundacio--nal de les quals es conserva al Museu de la Catedral de la ciutat. Les drassanes estaven situades a l'extrem nord de la ciutat. El recinte estava emmurallat i defen-

sat per 17 torres. La seva proximitat al mar i la possibilitat de poder abastar-se de la fusta procedent del massís dels Ports, va afavorir la presa de decisions i el conseqüent arranjament de les drassanes⁶¹. La construcció naval va aportar tot un seguit de nous oficis (calafats, mestres d'aixa, corders, etc.) la majoria dels quals van seguir en mans sarraïnes⁶².

5. Els altres agents del comerç fluvial

5.1. Els Mercaders

Tota transacció comercial està fonamentada en dos aspectes bàsics: en primer lloc les mercaderies i els productes protagonistes del mercat; en segon lloc, els agents i persones que ho porten a terme, com els mercaders, socis financers, patrons i mariners que transporten tant productes com persones. Els mercaders representen un dels elements claus per a l'abastament de les poblacions. Però quan parlem de mercaders no hem d'entendre solament un col·lectiu d'individus que es dediquen al comerç. Dins la designació del terme "mercader" s'aplega tot un conjunt de professionals que van des del petit botiguer fins als socis de les grans empreses comercials, passant per mercaders itinerants, patrons de vaixell o prestadors. Segons la Rúbrica 27 de llibre IX del *Código de Tortosa* es defineix el mercader com "*...es aquel que no paga flete o pasaje por su persona, sino por las mercancías que lleva o hace llevar*"⁶³. Si una de les qualitats definitòries del feudalisme és "la privatització de la cosa pública", els

⁶¹ Informació amb detall de les drassanes tortosines es troba a VIDAL FRANQUET, JACOBO, 2008, *Les obres de la ciutat. L'activitat constructiva i urbanística de la Universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*. Publicacions de la Abadia de Montserrat, Barcelona.

⁶² CURTO I HOMEDES, ALBERT, "Introducció a la navegació...", p. 37.

⁶³ VILELLA VILA, FRANCISCA, *La lleuda de Tortosa...*, p. 77.

mercaders en són una de les expressions més significatives. Així ens ho recorda Mario del Treppo: “*La iniciativa dels mercaders barcelonins s’havia obert ella sola el camí [el de la ruta de les espècies] i, sense esperar que el poder reial li aplanés els obstacles, el feia tot sencer*”⁶⁴.

Dins l’estament mercantil existeixen grans diferències i una gran diversitat d’ocupacions, però els mercaders són els principals responsables del comerç. En el cas que ens ocupa, els iniciadors del comerç són principalment mercaders italians⁶⁵, barcelonins i tortosins, als que s’hi afegiran més tard els de la ciutat de Saragossa, on els estrangers, però, van ser els pioners en establir el sistema de dirigir la producció i organitzar el comerç, amb la finalitat d’obtenir més beneficis de la seva inversió⁶⁶. Aquesta forma de negoci serà implementada posteriorment pels mercaders catalans. Consisteix principalment en adquirir la matèria primera directament al productor, contractant la producció abans de recollir el producte i assegurant-se així un millor preu que quan el producte està en plena collita. A canvi el pagès o el ramader tenien una seguretat davant de qualsevol imprevist no desitjat⁶⁷. Aquests contractes de transport es tancaven mesos abans. En el contracte hi constava el lloc i data, el preu i el nombre de carros o embarcacions, però el volum final a transportar no quedava del tot tancat, quedant oberta la possibilitat d’anar a comprar més càrregues a d’altres llocs propers per part del mercader⁶⁸.

Gràcies a la seva tasca inicial en favor del comerç, els mercaders de Saragossa van obtenir el permís reial per crear la confraria de *Santa María de los Predicadores* i van obtenir els privilegis de controlar la navegació i el transport de mercaderies. A mesura que el comerç s’anava incrementant, els mercaders catalans establerts a Saragossa també s’associaren en confraria sota l’advocació de Santa Eulàlia⁶⁹.

Abans de la constitució de la Catalunya Nova, els grans dominadors de la navegació a través de l’Ebre eren els sarraïns. Mitjançant les diferents cartes de franquesa atorgades als pobles riberencs els sarraïns van seguir portant a terme les seves

⁶⁴ DEL TREPPO, MARIO, 1972, *I mercanti catalani e l’espansione della Corona d’Aragón nel secolo XV*, p. 15. Veure també la referència 43, en relació a la manca de documentació de l’activitat dels mercaders en els registres oficials.

⁶⁵ Sobre la tasca dels mercaders italians es pot consultar el treball monogràfic de MARÍA TERESA SAUCO ALVAREZ, SUSANA LOZANO GRACIA, GERMÁN NAVARRO ESPINACH, 2003, “Italianos en Zaragoza (siglos XV-XVI)”, pp. 301-398.

⁶⁶ Per a més detall veure RIERA MELIS, ANTONI, 2010, “Lo pus càrrech e perill...”, pp. 233-278.

⁶⁷ SESMA MUÑOZ, ANGEL, 1997a, “El Comercio de Exportación de Trigo...”, p. 202.

⁶⁸ SESMA MUÑOZ, ANGEL, 1997b, “Ciudadanos de Zaragoza...”, p. 428.

⁶⁹ VILELLA VILA, FRANCISCA, *La lleuda de Tortosa...*, p. 83.

activitats comercials, que van cristal·litzar en la formació d'un grup de mercaders que arriben a introduir-se en tots els circuits, especialment a l'àrea mediterrània i els intercanvis suposaran importants quantitats de diners⁷⁰.

La tasca del mercader també s'ha de veure des d'un punt de vista públic i no únicament com a activitat privada⁷¹. Així, tant companyies mercantils i la seva activitat comercial com les asseguradores i administradores, efectuen una activitat pública tan important com la dels propis actors privats: els mercaders. És en aquest aspecte que Barcelona es converteix en el gran centre per efectuar les transaccions mercantils⁷², i la gran majoria dels inversors són els mateixos mercaders, ciutadans de la ciutat i alguns procedents de Girona i Mallorca. Les municipalitats de Tortosa i Saragossa facilitaven les relacions comercials, signant acords i concedint permisos a mercaders per traficar entre ambdues ciutats. Del resum d'aquestes activitats la Dra. Vilella Vila ens aporta la següent llista de mercaders que van tenir relació amb el port tortosí:

Mercaders de llana a través de la lleuda de Tortosa			
Tortosa	Saragossa	Lleida	Blañes
Pere Servent	Fencesc Climent	Moser Grala	Johan Casa
Guillem Climent	Antoni Bardaxi	Gerau Cervelló	Sant Celoni
Guillem Alanyà	Joan Vidal	Daniel Baro	Pere Ferrer
Loys Climent	Fernando Muntesa	Gabriel de la Mora	Perpinyà
Laonart Benet	Pedro Torrero	Barcelona	Jordi Serradell
Loys Manuel	Los Cavalleria	Mateu Capel	Monçó
A. i M. Boteler (germans)	Los Santacruz	València	Gispert de Tolosa
Domingo Albiach	Asdra Alatzar	Alfonso de Santacruz	Mallorca
Jacen Salvat	Pedro Almansa	Girona	Simo Cardona
Loys Garcia	Bernat Rodilla	Jacen Segarra	Johan Puig
Bernat Bosch	Marco Urban	Johan Carriera	
Pere Cerda			

5.2. Els Productes

Aquest és segurament un dels aspectes més coneguts sobre el tràfic comercial a través de l'Ebre, especialment per la sèrie de impositons que gravaven el pas de

⁷⁰ SESMA MUÑOZ, ANGEL, 1987, "Estado y nacionalismo...", p.262.

⁷¹ Com exemple d'un cas concret sobre l'augment del comerç a través del riu Ebre, veure el treball de JOSEP ALANYÀ ROIG, 2012, "Noticias y reflexiones para el aumento del comercio público en la ciudad de Tortosa beneficio de Catalunya, Aragón y Valencia, un manuscrito inédito del Dr. Bonaventura Julià" a *RECERCA*, núm. 14, pp. 143-181, ACBEB, Tortosa.

⁷² Una llarga relació de les activitats d'aquest sector del comerç es pot trobar a POLONIO, LUQUE, GLORIA, a *Exportación e importación en y desde el Mediterráneo en la Baja Edad Media. Mercaderes, mercancías y rutas Comerciales (1349-1450)*. Tesi doctoral (dir. Dr. Josep Hernando i Delgado), Dipòsit digital de la UB: pp. 395-397 diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/35571/4/01.GPL_1de2.pdf.

mercaderies, embarcacions i persones que els diferents pobles i ciutats imposaven⁷³. Tant els llibres de la *Lleuda de Tortosa*⁷⁴, com *Los Libros de las Collidas* (de Saragossa)⁷⁵ registren les entrades i sortides d'embarcacions, productes i els impostos que s'han d'abonar. La llista de productes cal diferenciar-la segons el sentit de la navegació: en sentit descendent principalment es transportava forment, llana, oli, safrà i cuir, tots ells destinats a nuclis urbans i mercantils importants. Barcelona era la principal destinació dels productes procedents de l'Aragó i Castella⁷⁶. Mentre que els productes que remunten el riu, arriben al nombre de 67, essent la principal destinació Saragossa, però també Lleida, Mequinensa, Casp i Monzó.

“El tràfic de la llana, però, no passava pas per Barcelona, com es pot comprovar amb les dèbils quantitats amb què apareix als drets de duana d'aquesta ciutat. El port de la llana era Tortosa, prop de la desembocadura del riu Ebre, per on era aviada cap al Mediterrani la producció d'Aragó...és a dir, que Tortosa era un autèntic mercat de contractació de la llana ibèrica amb contrast de qualitats i de preus. Els mercaders italians aviat hi faran acte de presència, gairebé sempre per mitjà de representants i de factors catalans. La llana i no altra cosa fou el que impel·lí Francesco Datini, com tants d'altres negociants italians, a fundar companyies al vessant mediterrani de la península ibèrica”⁷⁷.

El 1975 Claude Carrère publicava un article a la *Miscellanea offerts a Charles Verlinden* titulat “Navigation et trafic sur l'Ebre au milieu du XVe siècle”. L'article és un estudi sobre el tràfic de mercaderies del port de Mequinensa durant els anys 1445-46. La conclusió que Carrère proposa és que l'Ebre no és un riu que conegui un gran moviment al no disposar de cap corrent internacional i queda reduït a exportacions cap a Catalunya de productes pesants o voluminosos, de difícil transport per via terrestre. Com a resposta a aquest posicionament el Dr. Sesma Muñoz publicà un article a *Aragón en la Edad Media* l'any 1997 amb el títol “El Comercio de Exportación de Trigo, Aceite y Lana desde Zaragoza, a mediados del Siglo XV” on contradiu la tesi de Carrère, basant-se en les dades que aporta l'estudi del volum del tràfic dels ports de

⁷³ CURTO I HOMEDES, ALBERT, 2006, “Introducció a la navegació per l'Ebre...”, p. 36.

⁷⁴ Ibidem, p. 51. On aporta el testimoni del mercader i ciutadà tortosí que assegura que a vist *en temps passat, hoc encara huy en dia, que més mercaderies devallen per lo riu e davallaven de hòmens de Barchinona que no fahien ni fan entre València, Çaragoça, Mallorca e Tortosa*. ACBEB, fons Ajuntament de Tortosa, paper núm. 2652 (Barcelona, 37), fol. 92v-93.

⁷⁵ SESMA MUÑOZ, ANGEL, 1997, “El Comercio de Exportación de Trigo...”, p. 201

⁷⁶ CURTO I HOMEDES, ALBERT, 2006, “Introducció a la navegació per l'Ebre...”, p. 52

⁷⁷ DEL TREPPO, MARIO, 1976, *Els mercaders catalans...* p. 238

Saragossa i Escatró durant el mateix període que l'estudi de Carrère. La postura del professor Sesma Muñoz es fonamenta en els següents apartats:

1. El fet de transportar majoritàriament productes de molt pes o voluminosos és a causa del seu valor de cotització al mercat, fet que obliga a major celeritat en l'entrega del producte encara que sigui pagant un cost més elevat.
2. No s'ha de menysprear el fet de la compra de la Baronia de Flix per part del Consell de Cent de la ciutat Barcelona, com tampoc l'interès de Saragossa en tenir sempre la ruta fluvial i els ports en les millors condicions. Saragossa obté la immunitat de la lleuda reial per 50.000 sous que la universitat de la ciutat recull el primer any d'haver establert el pagament de 3 diners per cada lliura de blat amb destinació a Tortosa.
3. Igualment és molt simptomàtic que els quatre llocs de cobrament de l'impost de *Generalidades*⁷⁸, corresponents al territori aragonès del riu (Saragossa, Escatró, Casp i Mequinensa), recapten el 40% de la recaptació total de la Corona aragonesa. La qual xifra indica que el 40% del comerç de l'Aragó es porta a terme a través del riu.
4. A causa de l'estacionalitat dels productes (el blat, la llana i l'oli), completen el cicle anual. El blat durant la tardor i l'hivern i la llana durant la primavera i l'estiu. La resta de productes (com el cuir i el carbó) es comercialitzen sense interrupció. Per tant els navegants podien tenir feina durant tot l'any, exceptuant els mesos d'agost i setembre on clarament, tant les dades de Carrère com de Sesma Muñoz porten a la conclusió que el comerç té dificultats de navegació a causa de la manca d'aigua per les sequeres de l'estiu⁷⁹.

Les conclusions de la recerca de Sesma Muñoz queden expressades en les següents taules de dades, tal com l'autor les ha publicat:

⁷⁸ El dret del General o *Generalidades del reino de Aragón*, és un impost de duana que tota mercaderia devia abonar al entrar y sortir del regne. Es cobrava una sola vegada, hi estaven subjectes al seu pagament tots el comerciants, tan aragonesos com els d'un altre país.

⁷⁹ SESMA MUÑOZ, ANGEL, 1997a, "El comercio de exportación...", p. 201-237.

Distribució per mesos de l'exportació de **blat** des de Saragossa: Exercici 1444-1445

Dades expressades en cafissos i arroves

	<u>Volum de sortides</u>	<u>Nombre de expedicions</u>
Agost (25-31, 1444)	---	---
Setembre	---	---
Octubre	20 c.	3
Novembre	---	---
Desembre	2.287 c. 1,5 a.	28
Gener (1445)	761 c. 1 a.	11
Febrer	119 c. 1 a.	6
Març	625 c.	8
Abril	24 c.	4
Maig	28 c. 1,5 a.	6
Juny	4,5 c.	2
Juliol	9 c. 1,5 a.	5
Agost (1-24, 1445)	17 c.	4
TOTAL EXERCICI	3.896 c. 0,5 a.	77

Distribució mensual de l'exportació d'**oli** des de Saragossa: Exercici de 1444-45

Volums en arroves i valors en lliures, sous i diners.

	Volum sortides	Nombre sortides	Valor de les sortides	% Valor-sortides	Relació valor/sortides
Agost (25-31, 1444)	---	---	---	---	---
Setembre	28 a.	2	9 lb. 3 s.	0,37%	4,50 lb.
Octubre	588 a.	16	182 lb. 19 s. 2 d.	7,50%	11,37 lb.
Novembre	493 a.	14	156 lb. 13 s. 9 d.	6,42%	11,14 lb.
Desembre	1.337,5 a.	33	343 lb. 3 s. 10 d.	14,07%	10,39 lb.
Gener (1445)	1.832 a.	53	467 lb. 1 s. 11 d.	19,15%	8,81 lb.
Febrer	1.707 a.	51	460 lb. 5 s. 11 d.	18,87%	9,01 lb.
Març	1.643 a.	43	440 lb. 18 s. 11 d.	18,08%	10,23 lb.
Abril	404 a.	12	121 lb. 2 s. 11 d.	4,96%	10,08 lb.
Maig	267 a.	9	77 lb. 8 s. 11 d.	3,17%	8,55 lb.
Juny	88 a.	4	25 lb. 11 s. 9 d.	1,04%	6,25 lb.
Juliol	328 a.	11	96 lb. 6 s. 2 d.	3,94%	8,72 lb.
Agost (1-24, 1445)	197 a.	5	57 lb. 15 s. 3 d.	2,36%	11,40 lb.
TOTAL EXERCICI	8.912,5	253	2.438 lb. 11s. 6 d.	100,00%	9,63 lb.

Distribució mensual de l'exportació de **llana** des de Saragossa: Exercici de 1444-45

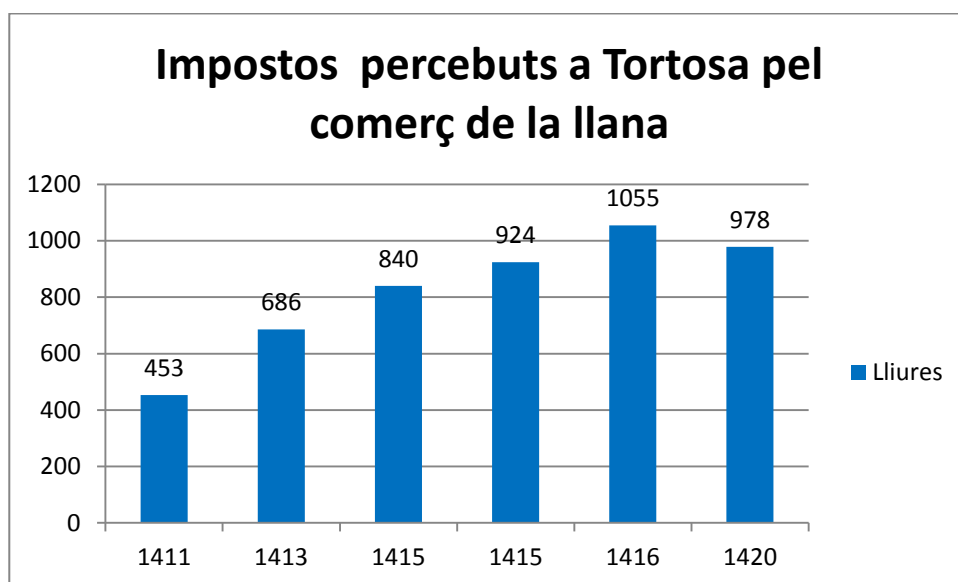
Volums en arroves i lliures

Llana Bruta**Llana Neta**

	Volum sortides	Nombre partides	Volum sortides	Nombre partides
Agost (25-31, 1444)			35 a.	1
Setembre	621 a. 21 lb.	5	---	---
Octubre	169 a.	6	73 a. 3 lb.	7
Novembre	28 a.	2	37 a. 18 lb.	3
Desembre	480 a.	6	131 a. 12 lb.	7
Gener (1445)	59 a. 13 lb.	4	71 a.	3
Febrer	165 a. 22 lb.	2	53 a.	2
Març	14 a. 8 lb.	2	8 a. 18 lb.	3
Abril	55 a. 24 lb.	2	588 a. 1 lb.	8
Maig	15.907 a. 8 lb.	60	121 a.	3
Juny	16.807 a. 15 lb.	47	38 a. 22 lb.	5
Juliol	3.936 a. 34 lb.	18	15 a. 24 lb.	3
Agost (1-24, 1445)	851 a. 31 lb.	8	44 a. 4 lb.	2
TOTAL EXERCICI	39.096 a. 32 lb.	162	1.216 a. 30 lb.	47

En relació a l'exportació de la llana, la taula anterior es refereix exclusivament al port de Saragossa. Per tenir dades globals més acurades caldria afegir les sortides del port més important de la part aragonesa del riu, és a dir, el port d'Escatró, on es cobrava l'impost de *Generalidades*. Segons aquesta documentació es van facturar, entre els anys 1445 i 1450, 168.918 arroves de llana⁸⁰.

La situació a Tortosa no diferia gaire de la que acabem d'explicar en relació a l'Aragó. Mario del Treppo així ho confirma un cop estudiats els documents del Reial Patrimoni. A causa de les bones perspectives del mercat de la llana, el rei Ferran I no va voler renovar els arrendaments que havia imposat el rei Martí i va posar impostos directes per incrementar els rèdits de la cort reial. Les dificultats del cobrament, per una banda, i les despeses que suposava un cobrament directe obligaren al rei Ferran a tornar al sistema d'arrendament, mitjançant el qual el rei s'assegurava el cobrament de la seva part i deixava a la universitat la tasca del cobrament. Així els impostos percebuts a Tortosa va anar en increment d'any en any de tal forma que aquest apartat contribuïa en major part a finançar la duana tortosina. Les entrades creixents són un bon indicatiu de la bona marxa del comerç de la llana. Aquest impost suposava pagar 10 diners per cada quintar català; els italians a més, havien de satisfer tres diners per lliura de valor de la mercaderia⁸¹.

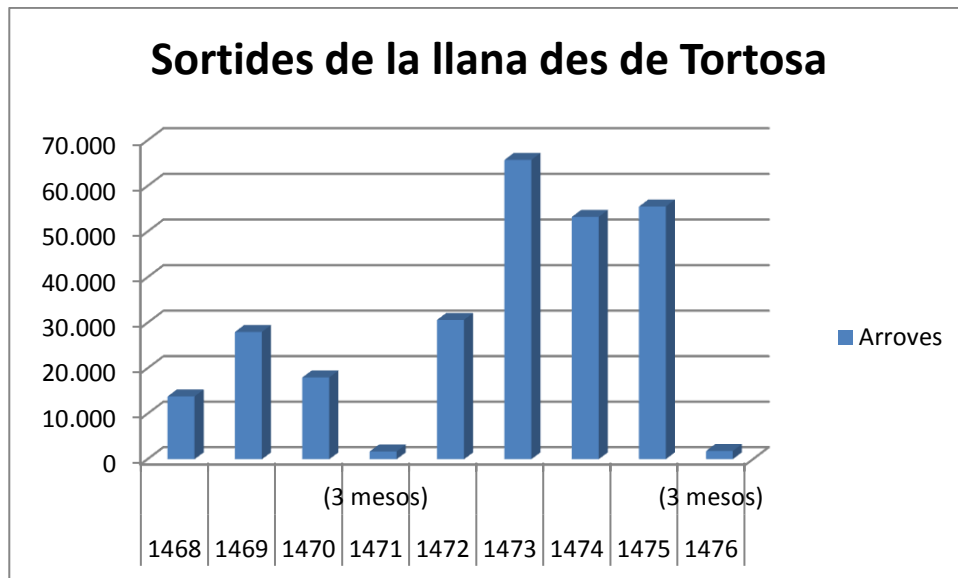
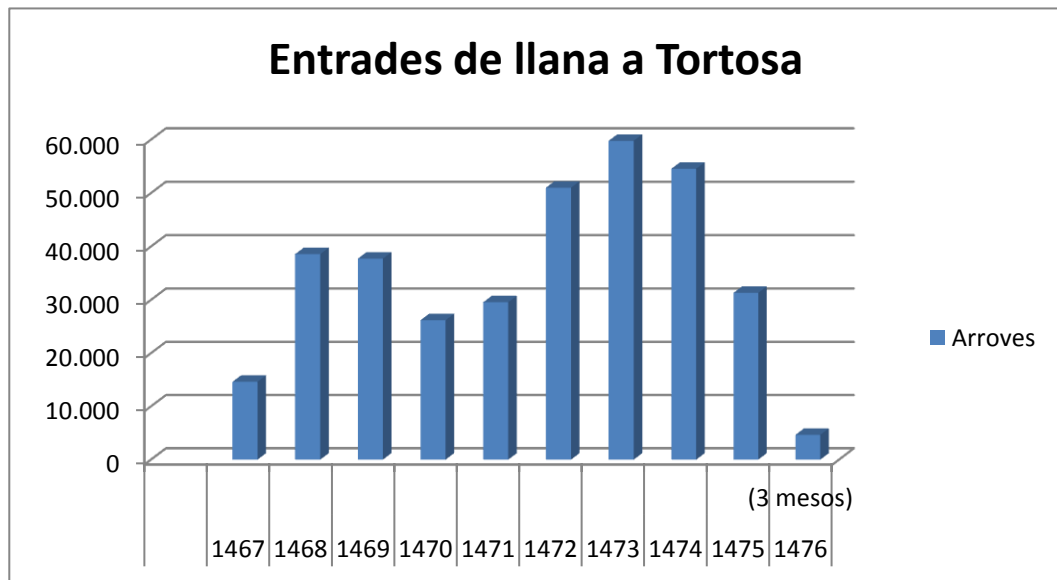

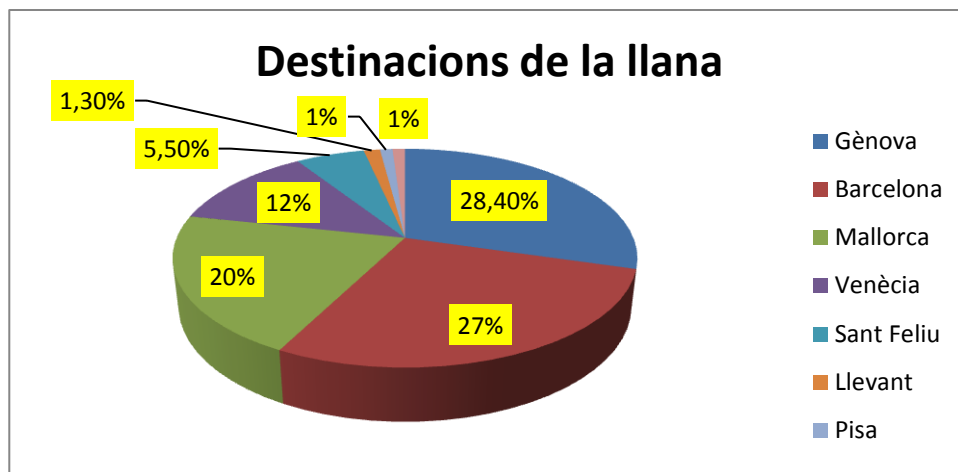
Gràfic elaborat amb les dades de Mario del Treppo, pp. 231-248

⁸⁰ SESMA MUÑOZ, ANGEL i SARASA SÁNCHEZ, ESTEBAN, 1978, "El comercio de la lana...", pp. 399-409

⁸¹ DEL TREPPO, MARIO, 1976, "Els mercaders catalans...", p. 239

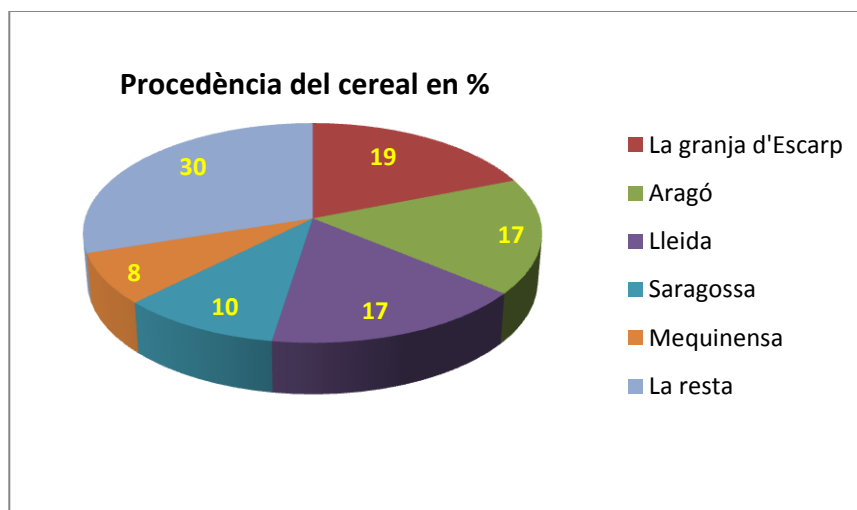
No disposem de dades anteriors però es pot comprovar que, el gran increment tant de les entrades com de les sortides de llana a Tortosa, es produeix immediatament després de la finalització de la guerra civil (1463-1472).

Gràfics elaborat amb les dades de Francisca Vilella Vila, pp. 103-113

Els productes més importants que circulaven pel riu Ebre van ser els cereals, especialment el blat (anomenat forment en la majoria dels documents). Tortosa i la part final de la conca del riu eren deficitàries i necessitaven abastament que trobaven riu amunt a Aragó, Castella, La Litera, El Segrià, i l'Urgell, però també l'importaven de Sicília i València principalment⁸². Els mercaders tortosins actuaven sota la política de lliure comerç, però les autoritats tortosines eren força curoses en què no hi manqués mai l'apreciat forment. Per aquest motiu són ben conegudes les actuacions municipals i l'intervencionisme al que estava sotmès el comerç del blat, especialment en casos de carestia o augment del preu per culpa de l'especulació⁸³.

⁸² VILELLA VILA, FRANCISCA, *La lleuda de Tortosa...*, p. 113

⁸³ A l'*Inventari de l'Arxiu Històric de Tortosa* existeix un apartat de 17 pergamins, amb el títol de "Escatró i Mequinensa". De les 44 anotacions aportades per Jesús Massip Fonollosa, la gran majoria corresponen a requestes efectuades per la ciutat contra els pagaments a què es veien obligats els mercaders tortosins, especialment en fer servir els ports de Mequinensa, Escatró o Saragossa.

Les partides de blat arribaven des de l'Aragó (Quinto, Gelsa, Escatró, Casp i Mequinensa), d'Alcarràs, Bellpuig, Aitona i Seròs (a través del Segre) i d'Ascó, Flix i Miravet, des de Catalunya. En temps de carestia les partides arribaven de França, Sicília, Mallorca, Tarragona i València. A l'època estudiada per Francisca Vilella Vila (1467-1476) en correspon la següent taula de dades:

	Entrades de Blat										
Anys	1467	1468	1469	1470	1471	1472	1473	1474	1475	1476	Totals
Cafissos	522	499	4.506	5.278	1.405	772	1.038	704	978	1.084	16.786
Cafissos d'Aragó		462	3.052	130		205	100	128			4.077
Cafissos de Lleida	41	144	1.545	88	59			20	12		1.909
Cafissos de València	6										6
Barcelles	260	180	1.510	2.706	456	2.388	36	2.832	396	3.600	14.364
Quintals	3				4.250		330			28	4.611
Sacs	98	72	66	432	53	48	43	62	62	99	1.035
Salmes					30						30
Fanegues						9		10			19

	Sortides de blat										
Anys	1467	1468	1469	1470	1471	1472	1473	1474	1475	1476	Totals
Cafissos		155	1.365	617		20	277	613	158	444	3.649
Cafissos d'Aragó		180									180
Barcelles			127			8	16	11	87	50	299
Sacs							35	120	49	15	219

La suma de cafissos, barcelles i sacs de les sortides de blat representen, segons els llibres de lleuda, 1 milió i mig de kilograms⁸⁴. Altres mercaderies que trobem exportades a Gènova són gambes de Tortosa, segurament salades, pega, sèu, cordes

⁸⁴ VILELLA VILA, FRANCISCA, 1995, "El movimiento comercial...", p. 122. Un model d'anotació als llibres, segons l'autora seria:

Divendres a VI de noembre, Miquel Sola, patró de calavera, manifesta que a carregat per Barchinona sobes segens: III sachs de lana de Jacen Tarasa e Narcis Figueres que a pesat VIII quintars, al dret a X diners per quintar fa VII ss. VI d. II sachs de lana L quintars charroves, I costal de pel, III sachs de ametlo d'en Peres de Barchinona. Jura LXII cafis d'ordi d'en Mateu Capel, I cafis de civada, I gerra d'oli, L roves de garrofa, miga bota de vi d'en Miquel Sola d'aquí. Jura. II gerres d'oli, VIII barceles forment de Galcerán Montsospir d'aquí. Jura. Item paga la stacha a la entrada a XXXI d'octubre.

de cànem o d'espart, teixit per a fer veles, llana, sal i blat, importat tant des de Catalunya com des de Peníscola⁸⁵.

Tal com ja s'ha esmentat anteriorment, el tràfic fluvial també es feia remuntant el riu. Les barques carregades de productes destinats a comerciants o particulars dels llocs d'origen i, amb molta freqüència, fins a Saragossa. El camí de sirga es mantenia sempre net per facilitar el pas als sirgadors. Els productes són molt variats i les quantitats no són elevades⁸⁶. Els articles més comuns eren: oli, pedres de moldre, suro, espart, artesanía, drogueria i peix. El més important es l'oli, especialment provinent de Mallorca i la seva destinació majoritària és Saragossa. El segon producte en importància són les pedres de moldre, destinades a proveir els molins. El suro català era molt apreciat.

5.3. Fires i mercats

Una de les conseqüències de tot el tràfic comercial, que hem pogut advertir en els apartats anteriors, és la proliferació de mercats al llarg de l'època Baixmedieval. La seva importància ve donada per una sèrie de factors que afavoriren aquesta expansió: el desenvolupament de cada zona, el nivell de relació mútua entre mercat local i mercat exterior i la voluntat política senyorial d'enfortir els intercanvis i poder obtenir més beneficis (a partir d'una fiscalitat més eficient i directa)⁸⁷, a més tenint en compte que són un actor molt important per establir i fer créixer la població, promoure la circulació monetària i incrementar la producció agrària⁸⁸. Catalunya s'anirà omplint de mercats des del moment en que els camperols comencen a produir excedents dedicats a la seva comercialització. Diverses són les condicions que expliquen l'aparició dels mercats: un lloc ben situat i proper a les vies de comunicació (Tortosa, Lleida, etc.); un valor afegit seria existència d'un factor polític o religiós (les capitals dels comtats com Montblanc i Poblet), i, en tercer lloc, la possibilitat d'adquirir productes de primera

⁸⁵ FERRER I MALLOL, MARIA TERESA, 2012, "Catalan Commerce...", p. 34. "Other goods that were exported to Genoa include prawns from Tortosa, most likely salted, along with pitch, tallow, hemp or esparto grass ropes, sailcloth, wool, salt and wheat, imported from both Catalonia and Peníscola".

⁸⁶ VILELLA VILA, FRANCISCA, 1995, "El movimiento comercial...", p. 80.

⁸⁷ LÓPEZ PÉREZ, MARIA DOLORES, 2015, "El comercio interno...", p. 502.

⁸⁸ BATLLE I GALLART, CARME, 2004, "Fires i mercats...", p. 6.

necessitat i de difícil accés com la sal, que donen origen a centres de comerç com Gerri de la Sal o Cardona⁸⁹.

Els mercats normalment tenien lloc un cop per setmana i cada dia en un lloc diferent de la comarca; mentre que les fires, autoritzades pels comtes sobirans amb la finalitat d'incrementar els seus ingressos mitjançant la fiscalitat i consolidar el seu poder senyorial, tenien una durada setmanal o de quinze dies, amb una celebració anual⁹⁰. La fiscalitat fou realment el motiu principal dels comtes catalans per establir i desenvolupar una política de caràcter permanent, consistent en escollir celebracions, normalment de caràcter religiós, per crear concessions de fires. Fires que s'havien de regir d'acord amb els principis de "*negotium rectum, mercatum perfectum et moneta una et mera mutatione et sine aliqua falsitate*"⁹¹.

El propi desenvolupament dels mercats i el seu funcionament són els factors que condicionaven la necessitat de regular la seva fiscalitat que afectava a les operacions. Regulació que s'efectuava mitjançant les ordinacions municipals. Es necessari distingir entre les rendes que graven les operacions comercials i les imposicions. Aquestes formaven un conjunt d'impostos indirectes, gestionats pel municipis, dirigits a gravar el consum, l'artesania i la importació de certs productes. Els excedents de cereals, vi, carn i peix fresc, portats als mercats, donaren lloc a la creació de les imposicions específiques sobre el consum per part de les municipalitats, tot i que no sempre van tenir èxit a l'hora de cobrar-les, però que arribarien a ser la principal font d'ingressos, defugint dels drets reials i senyoriais⁹². Tant els monarques com les municipalitats s'interessaven per la fundació i promoció de mercats i fires, però també en mantenir les comunicacions en bon estat, trencant barreres fluvials amb la construcció de ponts i procurant la seguretat dels mercaders. Tan important era aquesta temàtica que certs problemes arribaren a Corts. Carme Batlle aporta la problemàtica creada a la vila de Sant Boi, que desitjava millorar les comunicacions tant cap el mar com cap a Vilafranca i d'allí cap a Saragossa. El rei Pere el Gran, acceptant la petició feta a les Corts de

⁸⁹ LÓPEZ PÉREZ, MARIA DOLORES, 2015, "El comercio interno...", p. 503.

⁹⁰ BATLLE I GALLART, CARME, 2004, "Fires i mercats...", p. 10.

⁹¹ FONT I RIUS, JOSEP MARIA, 1915, *Cartes de Població...*, vol 1, doc. 9. Document que descriu la carta de població de la ciutat de Cardona (986-996), considerada la més antiga de les fundacions de noves celebracions que es troben escrites en les cartes de població.

⁹² LÓPEZ PÉREZ, MARIA DOLORES, 2015, "El comercio interno...", p. 504.

Barcelona de 1283, va adquirir els drets de pas, que estaven en mans de la petita noblesa feudal, i els va donar a la ciutat amb l'obligació de construir el pont, conservar-lo i controlar-ne el pas per cobrar els drets de pontatge⁹³.

Tant les fires com els mercats disposen d'elements comuns que els defineixen: un lloc determinat, una data fixa (setmanal o anual) i estar subordinats formalment a l'autoritat. No existeix coincidència de calendaris entre mercats i fires d'una mateixa àrea determinada⁹⁴. Un cop aconseguit el privilegi reial, són les autoritats locals les encarregades d'organitzar el funcionament, sempre d'acord amb els oficials reials o del senyor de la població. Tot el que envolta la fira i el mercat - productes, preparatius, festes, problemes i conflictes - estava detallat a les ordinacions municipals i a les actes de deliberació. Per tant, tota aquesta documentació municipal és la que ens permet tenir el coneixement de la seva creació i posterior desenvolupament.

Tant els mercats setmanals com les fires estacionals han perdurat fins els nostres dies. Rara és la població que no té mercat setmanal al carrer o a la plaça del poble i la majoria de les ciutats amb fira medieval, encara avui segueixen aquesta tradició, lògicament adaptades als productes i necessitats actuals. Les fires de Sant Miquel, Sant Joan, Sant Ponç, Sant Martí, Sant Blai i tantes d'altres, van ser les dinamitzadores del comerç intern, tant inicialment a la Catalunya Vella com posteriorment a tot el territori català. Unes oferien tot tipus de productes i algunes eren especialitzades, com les de Vilafranca del Penedès, Barcelona o Lleida⁹⁵.

5.4. Fiscalitat

Una de les fonts principals per avaluar l'activitat comercial del riu, sens dubte, ens ve donada pels registres sobre la pressió fiscal a la que estaven sotmesos tots els integrants de tràfic a través del riu: productes, embarcacions i persones. Com ja s'ha comentat, el riu és territori reial i, com a tal, el primer impost a satisfer era el de

⁹³ BATLLE I GALLART, CARMÉ, 2004, "Fires i mercats...", p. 57.

⁹⁴ LÓPEZ PÉREZ, MARIA DOLORES, 2015, "El comercio interno...", p. 506.

⁹⁵ BATLLE I GALLART, CARMÉ, 2004, "Fires i mercats...", p.p. 146-151.

peatge que s'havia d'abonar per les mercaderies que baixaven des de Tudela fins a Tortosa i també en sentit contrari⁹⁶.

Segons Gual Camarena el 8 de juliol de 1252 el rei *"Jaime I confirma un documento de Alfonso II de Aragón (1162-96) por el que se fija el peaje de la Ribera de Ebro, de Tudela hasta Tortosa, abarcando además las poblaciones de Ascó, Mequinenza, Velilla, Pina, Zaragoza, El Castellar, Alagón i Gallur"*⁹⁷. En el segon paràgraf del document s'estableixen els valors dels peatges:

*"Mando quod det la carga de brasil, de Tortosa ad Tudelam viginti solidos. Et aquels XX solidos partense així: quod habeat Tortosa duos solidos, et Azchon duodecim denarios, et Michinenza duodecim denarios, et Vilella duodecim denarios, et Pina duos solidos, Cesaraugusta octo solidos, El Castellar duodecim denarios, et Alagon duos solidos et Galur duos solidos"*⁹⁸.

Des del paràgraf 3 fins al 23 el document detalla els valors del peatge per cadascun dels productes i, abans de la signatura, recorda les obligacions a les que estan subjectes tots els agents del comerç, amb les següents paraules:

*"Nullus homo no sia tan osat que prenda más de peatge fores així com és sobrescrit. Et totes les altres coses que vagan de mercaderia, que paghen per València segons que és sobrescrit. Et ego accipio totos los mercaderos que van per aquest camí, en ma garda et in mea fidelitate et in mea securetate, illis donantibus aquest peatge, així com és sobrescrit. Et aquells qui plus ne prendran, ni altre destorp, ni nul mal, ni contraria faran als mercaders, que perdessin la mia gràcia et la amor per tots temps et fossen encorreguts en la mia ira. Et mando adhuc firmiter ad meos merinos et ad meos baiulos et a tot lo concel de Saragoza et a todos de la Ribera que en contra aquels malfeitores et destorbadores, si negú qui avia, vagen tots a destruyre lo cors et l'aver et tot quant del seu trobaran"*⁹⁹.

Aquests peatges no són exclusius del riu Ebre. Era bastant comú arreu d'Europa. Els rius Sena, Danubi, Rhin, Elba, Roine, Garona, Escarp, Escalda i Po ja tenien atribuïts peatges durant l'època medieval. Igualment, aquest dret de pas exigít al comerç va deixar de ser selectiu i va passar a cobrar-se a tota mercaderia que sortia del regne original. En un principi el peatge fou establert en un 10%, però finalment es va fixar en

⁹⁶ CURTO I HOMEDES, ALBERT, 2006, "Introducció a la navegació...", p. 53.

⁹⁷ GUAL CAMARERA, MIGUEL, 1967, "Peaje fluvial del Ebro...". El document està catalogat A) Lleida, Privilegi núm. 31. Pergamí 475 X 21 mm. Original.

⁹⁸ Ibidem, p. 169.

⁹⁹ Ibidem, pp. 12-173.

el 5% (un sou per lliura). Suposava una quantitat moderada i, en qualsevol cas, no era cap impediment de cara al tràfic cap a l'exterior.¹⁰⁰

Taula resum del peatge fluvial de l'Ebre (segle XII) segons Gual Camarera*										
Productes	Tortosa	Ascó	Mequinensa	Velilla	Pina	Saragossa	El Castellar	Alagó	Gallur	Total
brasil										
grana										
"cunils"										
Índigo	2 ss.	12 ds.	12 ds.	12 ds.	2 ss.	8 ss.	12 ds.	2 ss.	2 ss.	20 ss.
laca										
cordobán										
paper										
"buchines"	càrrega	12 ds.	6 ds.	6 ds.	6 ds.	12 ds.	4 ss.	6 ds.	12 ds.	12 ds.
cera										
Estany										
Coure										
"alumbre"	6 ds.	3 ds.	3 ds.	3 ds.	6 ds.	2 ss.	3 ds.	6 ds.	6 ds.	5 ss.
Cotó										
Comí										
Orenga										
espècies										
(Quintal)	6 ds.	3 ds.	3 ds.	3 ds.	6 ds.	2 ss.	3 ds.	6 ds.	6 ds.	5 ss.
Ferro										
Hacer	càrrega	3 ds.	3 obls.	3 obls.	3 obls.	3 ds.	12 ds.	3 obls.	3 ds.	3 ds.
"cleda"										2,5 ss.
Pany de seda	2ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	3 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ss.
Boj	2ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	3 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ss.
(càrrega)										
Sucre	2ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	3 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	1 ss.
(quintal)										
"alquicel"										
"cenicir"	Peça	2 ds.	1ds.	1 ds.	1 ds.	1 ds.	3 ds.	1 ds.	No fig.	1 ds.
"albernochs"										11 ds.
Seda										
(lliura)	1 ds.	1 obls.	1 obls.	1 obls.	1 obls.	3 obls.	1 obls.	1 obls.	1 obls.	6 ds.

*ss = sous; ds=diners (1 s = 12 ds); obls = òbol (1 òbol = 0,5 diners)

6. L'abastament a la Ciutat de Barcelona

La historiografia ens aporta gran quantitat d'estudis dedicats a la producció agrària Baixmedieval¹⁰¹, arribant a unes conclusions d'acceptació majoritària. En primer lloc estem parlant d'un període d'expansió demogràfica i econòmica que obligava a l'increment dels recursos alimentaris. Per aquest motiu, la població anirà ocupant nous camps que convertirà d'erms en conreables. Al mateix temps s'està vivint una època en la que els avenços tecnològics possibiliten la creació de molins (d'aigua i vent) i la renovació dels estris agrícoles. A través d'aquestes innovacions s'aconsegueix una millora dels sistemes de conreu que, a causa del tipus d'economia feudal, encara no tindrà conseqüències directes en una millora de la productivitat. Es consoliden

¹⁰⁰ SESMA MUÑOZ, ÁNGEL, 2001a, "Fiscalidad de Estado...", p. 3.

¹⁰¹ Els diferents treballs d'Antoni RIERA MELIS; EVA SERRA I PUIG; JOSEFINA MUTGÉ I VIVES; ALBERT CURTO I HOMEDES; MARIA TERESA FERRER I MALLOL, que anem citant puntualment.

també la multiplicació dels mercats rurals i la seva connexió amb els urbans, així com l'obertura de fronteres a l'oferta i la demanda exteriors, que van tenir importants conseqüències alimentàries en l'àmbit europeu. Els aliments vegetals es van incrementar en la dieta de les classes més baixes a costa de la carn. En aquesta situació el pa (i d'altres cereals) es va situar com l'element indispensable en qualsevol de les menjades de cada dia¹⁰². Però per arribar a obtenir tan indispensable aliment és necessari un llarg camí que, des de la sembra fins arribar a la taula per poder alimentar-se, requereix tot un seguit de coneixements i eines adequades.

Sota aquests condicionants el blat es converteix en el producte alimentari per excel·lència per diferents motius. En primer lloc, per la seva qualitat, un alt percentatge de glúcids, nivell moderat de proteïnes i molt baix en greixos. En segon terme, perquè és relativament fàcil de conrear i en tercer lloc per la facilitat de transport i conservació en front d'altres productes, com el peix i la carn¹⁰³. Segons Eva Serra, una persona necessitava uns 220 kg de gra a l'any per poder sobreviure i, d'acord amb el fogatge de 1378, la ciutat de Barcelona podia tenir al voltant del 35.000 habitants. És fàcil doncs calcular que al cap de l'any la ciutat necessitava 7.580.000 kg de gra per tenir garantit l'abastament de la ciutat¹⁰⁴.

6.1. El detonant de la manca de cereal

El segle XIV pateix tot un seguit de caresties degudes a males collites que aboquen a la població a situacions d'extrema penúria i fam. I aquest no és un fenomen local. Tota Europa pateix onades de fam que arriben a les zones productores de cereal i la historiografia no té cap mena de dubte en proclamar que la causa d'aquestes males collites la té una climatologia adversa. Però la climatologia sempre ha comportat aquestes variacions en les collites, per tant s'han de buscar altres factors. Aquesta necessitat és la que obliga a les diferents municipalitats a establir intervencions puntuals i concretes en moments de carestia. Tan aviat com sorgeixen els primers símptomes de penúria, les universitats endegaran els mecanismes per evitar un

¹⁰² RIERA MELIS, ANTONI, 2017, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, pp.15-17. Un treball que de ben segur servirà de referència per a nous estudis. Fou presentat el darrer 20 de Març de 2018.

¹⁰³ MUTGÉ I VIVES, JOSEFINA, 2001, "L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona...", p. 650.; SERRA I PUIG, EVA, 1988, "Els cereals a la Barcelona del segle XIV", p. 71.

¹⁰⁴ Ibidem, p. 72.

agreujament del problema i, si és necessari, fent-se càrrec directament de la seva compra i venda¹⁰⁵, evitant amb aquestes mesures la formació d'avalots i aldarulls populars¹⁰⁶.

La terra dedicada al conreu del cereal, propietat majoritàriament de la noblesa i de la reialesa, estava conreada sota el sistema de guaret, deixant les terres improductives o bé sembrades de lleguminoses amb alternança de tres anys amb el blat. Es sembrava a mà, escampant el gra a grapats, la fertilització del camp era escassa o de mala qualitat, la major part dels anys limitada a la crema del rostoll, i l'adob era quasi inexistent. En aquestes condicions no és estrany que el rendiment del gra fos d'1 a 4 ó 5 i el volum de la collita depenia de la climatologia, essent aquesta molt variable i irregular, el que explicaria les grans fluctuacions de les collites¹⁰⁷.

Des de finals del segle XIII i durant les primeres dos dècades del XIV, tant Europa com Catalunya van viure uns temps de fort creixement demogràfic que es veia correspost per un increment del sector primari, i sobretot, de la producció de cereal, base de l'alimentació. Aquesta situació de progrés no va continuar perquè al règim de funcionament hi van aparèixer esquerdes que van anar fent-se grans i que van contribuir a crear un món diferent. En primer lloc el *“creixement es comença a alentir en el segon decenni del segle XIV, quan a l'augment demogràfic no li correspon un increment proporcional dels productes alimentaris i s'arriba a <<lo mal any primer>> i les seves conseqüències amb agitacions populars com la revolta de la plaça del blat de Barcelona”*¹⁰⁸. D'aquí neixen les primeres caresties. Carestia que inicialment significa *“període de preus alts dels productes alimentaris bàsics per a la subsistència, essencialment cereals i lleguminoses panificables, tot i que, si la carestia era greu, l'alça dels preus dels principals cereals podia repercutir sobre el mercat del conjunt de la producció agropecuària”*¹⁰⁹. L'altre factor determinant era la dificultat de poder importar el cereal d'altres indrets.

¹⁰⁵ CURTO I HOMEDES, ALBERT, 1988, “La intervenció municipal...”, p.18.

¹⁰⁶ MUTGÉ I VIVES, JOSEFINA, 2001, “L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona...”, p. 650.

¹⁰⁷ Ibidem, p. 651.

¹⁰⁸ BATLLE I GALLART, CARMÉ, 1989, “L'expansió Baixmedieval segles XIII-XV”, p.183.

¹⁰⁹ BENITO I MONCLÚS, PERE, 2004, “Fams i caresties...”, pp. 180-181.

La fam, en canvi, evoca la manca o necessitat d'aliments bàsics per a la subsistència. La desnutrició i el sofriment s'instal·la en sectors més o menys amplis de la població durant les caresties. Aquest va ser un fenomen relativament freqüent, però només alguns tingueren efectes catastròfics, provocant la desnutrició de sectors amplis de la societat i afavorint la propagació de malalties contagioses que feren estralls entre la població adulta i elevaren extraordinàriament els índexs de mortalitat¹¹⁰. La historiografia ha anomenat aquest fenomen com “la crisi Baixmedieval” basada en *“la tendència a la inestabilitat atribuïda a la caiguda de la demografia. Té el seu origen en la gran mortalitat provocada per la manca d'aliments i l'augment anterior de la demografia”*. Aquesta tesi avui està qüestionada, tal com ho expressa Antoni Riera:

*“Nowadays, with few exceptions, historians question the existence of a single late-medieval crisis, understood as a prolonged collapse of the economy. Some reviews at the European and Catalan levels have openly defended that the terms “crisis” and “decline” are not synonyms. A new conception of the late medieval crisis has gradually taken root. According to this, the demographic recession and political crisis did not cause a long and deep economic contraction, but rather a set of structural transformations compatible with an upward trajectory in the economy. The most adequate conceptual reference would be that of a series of cyclical crises within a general dynamic of growth and with endogenous and exogenous factors of varying importance”*¹¹¹.

En aquesta mateixa direcció es refereix Pere Benito quan defineix la crisi com *“...hom ha destacat la incidència d'altres factors com la fiscalitat, lligada al desenvolupament de l'Estat i a la persistència de les guerres, el crèdit i l'endeutament, el paper del mercat i de la integració dels mercats, la política frumentària, fins al punt que la noció mateixa de crisi ha estat reconsiderada”*¹¹².

6.2 Cronologia de la crisi i afectació a la demografia

La historiogràfica actual es decanta per aquesta acumulació de circumstàncies, tant internes com externes, que afavorien la recessió econòmica i, com a conseqüència, el sorgiment d'una crisi de característiques mai conegudes fins aleshores. A manera de recordatori, s'exposa a continuació la relació d'aquests factors:

¹¹⁰ BENITO I MONCLÚS, PERE, 2004, “Fams i caresties...”, pp. 180-181.

¹¹¹ RIERA MELIS, ANTONI, 2017, “Crisis and Changes...”, p. 237.

¹¹² IBIDEM, p. 182.

Any	Factor	Repercussió a la crisi
1315	Males collites per climatologia adversa	Pujada de preus del blat
1333	"lo mal any primer"	Arriba la fam per manca de blat, provocada pel bloqueig marítim per part dels genovesos
1347	Any de la gran fam	Preludi de les malalties
1348	Epidèmia de pesta bubònica	Procedent de Crimea i Occitània
1358	La plaga de Llagosta	Va atacar al cereal, arbres fruites i vinya i no fou extingida fins tres anys més tard
1362-63	Rebrota la pesta	Bienni de "la mort dels infants"
1356-1369	La guerra dels 2 "Peres"	Increment de la mortalitat
1373-1428	Terratrèmols	Afectació sobre tot a la Garrotxa

La manca d'aliments i la conseqüent fam de començaments del segle XIV van ser la causa del trencament de l'equilibri entre una població que havia arribat al seu màxim històric i els recursos alimentaris que ja no podien satisfer les necessitats de la població, per haver esgotat els recursos del sòl¹¹³. Molta gent va tenir que acudir a la les institucions eclesiàstiques per tal d'aconseguir almenys fer una menjada al dia. Les almoines de les catedrals van tenir un paper primordial per apaivagar la fam d'una part de la població, els més desfavorits¹¹⁴.

La pesta, tot i afectant el conjunt de l'economia i la població, va tenir una incidència especial en l'agricultura i el món rural, el sector encara més bàsic¹¹⁵. La manca de personal va provocar la caiguda de la producció i les rendes de la terra i aquesta davallada va tenir repercussió en tots els estaments de la societat, de manera que la tensió provocada pel desequilibri social va desencadenar posteriorment tota una onada de revoltes de tota mena¹¹⁶. En paraules d'Antoni Riera, els fets descrits anteriorment no són la veritable causa de la crisi. *"Ni explosió de misèria ni conjuntura alcista de preus, sinó ruptura del lideratge nobiliari i ressentiment contra els senyors per no haver sabut defensar el regne i haver deixat a la població rural sense referents*

¹¹³ BENITO I MONCLÚS, PERE, 2004, "Crisis alimentarias...", p. 182.

¹¹⁴ BERTRAN I ROIGÉ, PRIM, 1979, "El menjador de la Pia Almoïna...", pp. 89-122. Informació del funcionament de la Pia Almoïna de les catedrals es pot consultar : BENITO I MONCLÚS, PERE, 2013, "L'Almoïna de la Seu de Barcelona: gènesi i formació d'un sistema integrat de comptabilitat (1283-1419)" a *Comptes de Senyor, Comptes de Pagès. Les comptabilitats en la història rural* (Enric Saguer, Gabriel Jover i Helena Benito (eds); LLUCH BRAMON, ROSA, 2010, *Els remences. La senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Girona

¹¹⁵ RIERA MELIS, ANTONI, 2017, *Els cereals i el pa...*, p. 209.

¹¹⁶ CURTO I HOMEDES, ALBERT, 1988, "La intervenció municipal...", p.22.

de protecció institucional”¹¹⁷. No es pot calcular el nombre de morts per manca de dades fiables, però hi ha coincidència en proposar uns percentatges de pèrdua de població:

Ciutat	Pèrdues el %
Barcelona	20% en 9 setmanes
Girona	15%. Entre ells els 6 jurats i el 28% dels consellers
La Seu d'Urgell	30% (300 morts de 1000 habitants en 3 mesos)
Pla de Vic	66% (de 16.000 van quedar 5.500 habitants, alguns emigrats)

Donada la magnitud de les seves conseqüències, l'epidèmia de pesta bubònica, coneguda com la pesta negra, va ser un cas excepcional a escala europea. Es va caracteritzar per un contagi generalitzat, ja que el bacil (*Yersinia pestis*) va trencar les fronteres geogràfiques i socials i va causar altes taxes de mortalitat tant al camp com a les ciutats. Després aquest primer desastre biològic, el bacil reapareix amb una dramàtica regularitat i genera pèrdues selectives de població: l'anomenada Plaga Infantil (1362) va ser seguida per la mortaldat dels mitjans (mort de la mitjana edat) en 1371. A partir de l'any 1400, les epidèmies van canviar de forma significativa: la pesta bubònica va donar pas a altres malalties contagioses com la verola, el tifus, la tuberculosi o el xarampió. Els costos demogràfics d'aquestes noves patologies van ser elevats, encara que inferiors a les de la devastació causada per la pesta negra. La crisi va modificar la distribució de la població, provocant la fugida de camperols cap a les ciutats deixant abandonades les terres menys productives. Les repercussions a la crisi demogràfica Baixmedieval van afectar a producció, tant l'agrària com l'artesanal, al comerç, la recaptació d'impostos, la societat, les institucions, a l'àmbit de les mentalitats, la cultura i la producció artística¹¹⁸. Els efectes de la guerra entre els dos Peres han estat estudiats detalladament per M.T. Ferrer i Mallol¹¹⁹, com també treballs monogràfics sobre crisis alimentàries¹²⁰. A aquesta crisi com a moment de canvi, s'hi va sobreposar, al darrer quart de segle, una depressió econòmica deguda a la combinació d'una sèrie de problemes, dos de generals mediterranis — les fams causades per les

¹¹⁷ RIERA MELIS, ANTONI, 2017, *Els cereals i el pa...*, p. 211.

¹¹⁸ Ibidem, p. 216.

¹¹⁹ FERRER I MALLOL, MARIA TERESA, 2014, "Els efectes de la guerra...", pp. 129-148.

¹²⁰ Especialment els de LUCIANO PALERMO, JOHN DRENDEL I JOSEP MARIA SALRACH a *Crisis alimentàries en la Edad Media. Modelos, explicaciones y representaciones*, 2012, Milenio, Lleida.

males collites de 1375-1376 i la fi del període de plata abundant— i dos de propis — l'inici del conflicte remença i el fort endeutament tant privat com públic—. El malestar social trobaria un fals però dolorós executori en la destrucció dels calls jueus el 1391¹²¹.

La brutal caiguda del nombre de persones va trastornar totes les estructures, tant econòmiques com socials, i va generar guanyadors i perdedors: els treballadors van poder viure millor a la ciutat i les relacions comercials progressaren en volum, extensió i productes intercanviats. Inversament, senyors i rendistes agraris veieren disminuir els seus ingressos, i la càrrega fiscal i en especial l'endeutament comunal es van fer més onerosos perquè el seu pes requeia sobre una població molt disminuïda.

Malgrat tots els problemes d'abastament, la ciutat de Barcelona tenia una política del blat, que des de les darreries del segle XIII també tenia considerava els blats que baixaven per l'Ebre¹²². La presa de consciència municipal es traduirà, a partir de 1333, en l'establiment de normatives dirigides a assegurar el seu abastament. Normatives que es tornaran a repetir durant la carestia de 1374-75. És natural que així fos, perquè Barcelona no era autosuficient, malgrat tenir facilitat d'accés als grans del Vallès, Tarragona, el Penedès, l'Empordà, els més llunyans d'Urgell i tota la conca de l'Ebre. No és estrany que aquesta fos una de les tasques més importants del consell, primerament prohibint la sortida de blat cap a altres contrades i en segon terme cercant l'apreciat forment més enllà de les seves fronteres. L'expansió barcelonina pel Mediterrani comportà l'accés als grans de Sicília, Còrcega i Sardenya, que poc a poc es convertiren en veritables graners per a la ciutat, amb la col·laboració directa dels comtes-reis Pere el Cerimoniós i Martí l'Humà¹²³.

“Draps a canvi de gra”, així defineix Mario del Treppo l'estratègia seguida pels mercaders catalans. Ni les males collites, ni les plagues, ni les caresties aparegudes durant tot el segle XIV mai no van interrompre la circulació del gra. L'abastament de blat tant des de llocs distants com propers va ser política i objecte del comerç¹²⁴. Barcelona importa blat des de la Península itàlica (la Toscana, el Laci, Calàbria), de

¹²¹ FELIU MONTFORT, GASPÀR, 2016, “Finances, moneda...”, p. 131.

¹²² SERRA I PUIG, EVA, 1988, “Els cereals a la Barcelona...”, p. 72.

¹²³ MUTGÉ I VIVES, JOSEFINA, 2001, “L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona...”, p. 654.

¹²⁴ DEL TREPPO, MARIO, 1976, *Els mercaders catalans...*, p. 142.

Sicília i Sardenya, el Llenguadoc i Provença, l'Urgell i l'Aragó. El municipi de Barcelona esdevé un gran incentivador de l'entrada de gra, i ha d'invertir gran quantitat de recursos econòmics, desenvolupant al mateix temps polítiques de contenció de preus i de protecció de les rutes comercials. Un bon exemple de les inversions queda palès quan pren la decisió de la compra de Flix, operació clarament intervencionista. La tasca de la iniciativa privada del comerç no seria ben entesa sense tenir en compte la tasca d'incentivació i d'intervenció de la ciutat.

6.3 La baronia de Flix i la Palma

A les acaballes del segle XIV, Barcelona no pot abastar-se del blat de Sardenya a causa de la guerra. Les revoltes nobiliàries a Sicília havien impedit el conreu del blat i en alguns casos s'havien destruït les collites i el rei Joan I demanava al rei castellà poder treure 30.000 cafissos de blat per a la seva armada¹²⁵. Per la seva part els consellers de Barcelona, a inicis de 1398, protestaven per les tretes de blat que sovint efectuava la Corona, per temor a què es provoqués una nova carestia. Pel desembre de 1398, segons relat de M.T. Ferrer i Mallol, és el mateix rei Martí *“qui volia enviar blat a Sicília des de Tortosa, havia demanat deu barques per carregar-lo a diversos llocs i portar-lo a Tortosa, des d'on devia tenir pensat fer la tramesa”*¹²⁶. La pressió dels consellers davant del rei fou fructuosa obligant-lo a aturar les tretes, excepte dues llicències. Tot i l'aturada, els consellers destinaven una galera armada per efectuar vigilància i impedir que ningú tragués blat del Principat, exceptuant les tretes reials per abastar les tropes a Sicília.

Tots aquests esdeveniments van obligar el Consell de Cent a establir les mesures perquè el blat procedent d'Aragó, Navarra i Castella, que seguia el camí de l'Ebre, pogués arribar en condicions satisfactòries a la ciutat. *“Però aquesta via de proveïment estava mediatitzada per Tortosa que controlava el comerç del blat en arribar al final del trajecte i, des del punt de vista barceloní, Tortosa s'aprofitava de la seva situació per imposar les seves conveniències”*¹²⁷. El preu final del producte es veia incrementar considerablement tant per les impositcions de Tortosa com per haver de

¹²⁵ FERRER I MALLOL, MARIA TERESA, 2002, “Flix, un port fluvial blader...”, pp. 465-466.

¹²⁶ IBIDEM, pp. 466.

¹²⁷ Ibidem, pp. 469. CARRERAS I CANDI, FRANCESC, *La ciutat de Barcelona...*, p. 652-653.

fer-se càrrec de les assegurances en previsió de possibles confiscacions del blat¹²⁸. El problema no era nou, però es feu més gran en créixer la dependència del gra que arribava a Tortosa. En arribar a oïdes dels consellers de Barcelona la notícia que Flix, un port fluvial a l'Ebre, estava en venda, es va obrir la possibilitat d'acabar amb el problema que la ciutat tenia en aquella ruta de proveïment que representava l'Ebre: poder aturar el blat que volgués comprar abans d'arribar a Tortosa¹²⁹.

Les negociacions, per fer-ne efectiva la compra de Flix, van ser llargues i de certa dificultat perquè la propietat, la família Santcliment, es trobava en una situació completament endeutada i les negociacions es va allargar durant quasi els dos anys següents¹³⁰.

El document 3 del apèndix d'aquest treball, descriu l'autorització de la compra del Castell de Flix i La Palma per valor de 15.000 lliures, en primer lloc per ser *"clau e principal graner de tots los grans que devallen per lo riu"* i, en segon terme, perquè Tortosa o els seus mercaders *"fort sovén se atura, pretenent que-ls ha necessari per sa provisió"*. També s'acorda que per satisfer la quantitat de 15.000 lliures es vengui el castell de Vespella (que pràcticament ja estava venut) i un cop feta la compra es posés a la venda la Palma *"qui és cosa apartada e en què, segons se diu, darà hom C mil sòlidos"*.

Barcelona va prendre possessió de Flix i de la Palma entre el 4 de desembre de 1400 i l'11 de gener de 1401. Pere Dusay i Jaume Logaya, juntament amb el notari i escrivà de la ciutat Bonanat Gil, van ser els comissionats¹³¹. A partir d'aquest moment Barcelona no trigà gaire en veure els fruits de la seva decisió. Ara estava en una posició més favorable per poder negociar amb Tortosa. Una nova negociació entre les dues provocà un nou compromís mutu de respectar el trànsit dels blats, tant els tortosins a Flix com els barcelonins a Tortosa. Però aquesta ciutat va seguir retenint blats i, l'any

¹²⁸ CAMPS I VIVES, CARMEN, 2000, "Barcelona a Flix i la Palma...", p. 269.

¹²⁹ FERRER I MALLOL, MARIA TERESA, 2002, "Flix, un port fluvial blader...", pp. 470.

¹³⁰ A partir del document 2 d'aquest treball, la Dra. Ferrer i Mallol en fa un estudi detallat del deute que la família en tenia contret i que dificultava l'acord final de la compra, especialment per l'elaboració de les llistes per pagar les pensions dels censals.

¹³¹ GILBERT BRUNIQUER, ESTEVE, 1912, *Rúbriques de Bruniquer...*, Vol III, p. 212: "A 25 de Abril de 1398, lo consell de Cent delibera, que fos comprat lo castell de Flix, i de la Palma, per 15.000 Lb, ques veia â instancia dels Acreedors de Francesc de Santcliment, ates convenia molt, per ser la Clau, y principal graner de tots los grans que devallen per Ebro, y a 4 de Desembre de 1400, anaren â pendrer possessió de dita Baronia y tornarem â 11 de Janer de 1401".

següent (1401), Barcelona va decidir transportar el seu blat per terra des de Flix fins a Salou i va establir a Flix un centre on recollir els productes destinats a la ciutat que arribaven pel riu, evitant així el seu trànsit per Tortosa, i el pagament de les lleudes i tributs que aquesta ciutat imposava (vegeu el document 4 del apèndix). Els consellers concertaren amb el comte de Prades i baró d'Entença la construcció d'un camí pels seus dominis veïns, en direcció a Miramar, prop d'Hospitalet de l'Infant¹³². Més tard (vegeu el document de l'apèndix 5, de 1406), *“volent traure la dita ciutat de la gran subjugació en què la ciutat de Tortosa fort sovint la té per les inhibicions que fa de no treuren gra...”*, de nou els consellers sortints demanen als nous consellers la construcció de porxos tant a Flix com a Banyoles i Miramar, amb la finalitat de no fer servir cap dels recursos en mans de la ciutat de Tortosa. Un cop acabada la construcció de la ruta terrestre des de Banyoles fins al mar (vegeu el document de l'apèndix 6, de 1409), es suggereix la construcció d'una casa a Guardamar per protegir el carregador.

L'antiga Baronia de Flix i La Palma comprenia uns territoris situats als dos marges del riu Ebre, territoris coincidents, amb molta probabilitat, amb els actuals termes municipals de Flix i la Palma d'Ebre, amb la comarca del Priorat al est, el Segrià i les Garrigues al nord, l'Aragó a l'oest i el Baix Ebre al sud. El castell estava situat al vell mig del meandre a la seva part més alta¹³³. El castell i els termes de Flix són conquerits als sarraïns per Ramon Berenguer IV, com tot el territori de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i de la Terra Alta, entre els anys 1148 i 1153¹³⁴. Precisament en un acte que potser constitueix una de les seves primeres actuacions a Flix i a la Ribera d'Ebre immediata, el Comte de Barcelona atorga una Carta de seguretat als sarraïns que l'habiten perquè hi romanguin, conservant la seva fe, la seva cultura, el seu dret i la seva organització política comunitària¹³⁵. No coneixem la data exacta d'aquesta concessió, però s'acostuma a fixar entre els anys 1153 i 1159.

El 4 d'octubre del 1154, conclosa la conquesta cristiana de les Terres de l'Ebre, Ramon Berenguer IV cedí dues terceres parts del castell i terme de Flix al cavaller genovès

¹³² CARRERAS I CANDI, FRANCESC, *La ciutat de Barcelona...*, p. 652-653.

¹³³ Consultar annex 9, Plànols de Flix Medieval obra de Sébastien de Pontault de Beaulieu.

¹³⁴ 1153, quan el comte de Barcelona fa donació a l'orde del Temple de la batllia de Miravet també li cedeix una de les millors finques del terme de Flix, vegeu Josep SERRANO DAURA, 1994, *La Poble de Massaluca (Terra Alta)*, Poble de Massaluca, p. 29.

¹³⁵ Veure Document número 1, de l'apèndix.

Bonifaci de Volta. El 1157, aquesta donació s'amplià a la totalitat, i així es mantingué en mans de la família Volta fins el 1257, que retornà a la Corona. Després, i fins la darrerria del segle XIV, en foren posseïdors altres senyors laics, mitjançant successius actes regis.¹³⁶

A conseqüència de la guerra contra Joan II, Barcelona va perdre la baronia el 1466 i no seria recuperada fins 1481 quan Ferran el Catòlic retornà el seu domini a la ciutat. Al llarg dels segles XVI i XVII, la baronia experimentà una forta expansió econòmica, amb el desenvolupament dels vells serveis i la introducció d'altres de nous a la zona (molins de sansa, hostals, llotja per a l'explotació pesquera, teuleries, etcètera), així com de nous cultius, com el de les panses (amb un pròsper comerç amb el nord d'Àfrica). A pesar dels conflictes habituals, les universitats municipals assoliren un alt nivell d'autonomia en la gestió econòmica de cada vila (Flix i la Palma), fins al punt que la senyoria els hi cedí la gestió dels serveis comunitaris. Arran de la guerra dels Segadors, a mitjans del segle XVII, la baronia de Flix tornà a ser confiscada pel rei, fins el seu retorn el 1670. I al final de la guerra de Successió fou definitivament confiscada el 1718¹³⁷.

7. Conclusions

Aquest treball ens ha permès analitzar diferents estudis que detallen les activitats comercials efectuades a través del riu Ebre, des de la perspectiva d'anàlisi de les dades aportades per diferents historiadors i treballs temàtics. La principal conclusió que em podem treure és que els objectius del treball, inicialment establerts, han estat clarament aconseguits. Les dades d'entrades i sortides de mercaderies dels ports més importants demostren clarament no solament la importància, sinó també el permanent ús de la navegació fluvial a través del riu Ebre, com a mitjà de transport i de comerç. La proliferació de ports fluvials existents des de les terres navarreses fins a la desembocadura de l'Ebre, juntament amb els seus afluents, ens porta a la constatació de la gran importància de l'aprofitament del riu com eix vertebrador i de comunicació entre els pobles riberencs. La constant intervenció reial i senyorial per

¹³⁶ SERRANO DAURA, JOSEP, 2015, "Unes notes sobre la senyoria i el municipi a Flix i la Palma, baronia de Barcelona (segles XIV-XVIII)", presentat al XIV Congrés d'Història de Barcelona, AHCB, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona.

¹³⁷ Ibidem,

aconseguir rendes imposades a mercaderies, embarcacions i persones ens han demostrat que es tractava d'un comerç en evident expansió. Igualment podem concloure que aquesta tasca es dona d'una manera continuada al llarg de tot l'any, lògicament amb els alts i baixos a causa de les diferents temporades de les collites. Podem concloure igualment que, gràcies als nous treballs de recerca, centrats bàsicament en fonts específiques d'una comarca o temàtica regional (afortunadament cada cop més freqüents), tenim al nostre abast una visió més detallada que, en el nostre cas, ens han permès posar en valor científic que, evidentment, el riu Ebre va ser indispensable per a l'abastament durant la Baixa Edat Mitjana.

En aquesta direcció ho demostra la gran inversió a llarg termini efectuada pel Consell de Cent de la ciutat de Barcelona amb la compra de la baronia de Flix, la Palma i el Mas de Flix. Barcelona no podia actuar a Flix des d'una perspectiva a curt termini, pensant exclusivament en certa "venjança" cap a Tortosa, o per estalviar-se una bona quantitat de diners. Ho havia de fer des d'una perspectiva d'actuació política. Altrament només podia anar en contra dels seus interessos (alguns mercaders eren consellers) i portar al fracàs la política d'abastament. Tampoc tindria cap sentit una inversió per la que va lluitar durant tres segles per mantenir el control i les rendes sobre *"el barri més llunyà de la Plaça de Sant Jaume"*.

8. Bibliografia

- ALANYÀ ROIG, Josep, 2012, "Noticias y reflexiones para el aumento del comercio público en la ciudad de Tortosa beneficio de Catalunya, Aragón y Valencia, un manuscrit inèdit del Dr. Bonaventura Julià" a *RECERCA*, núm. 14, pp. 143-181, AHCTE, Tortosa
- BALANÀ I ABADIA, Pere, 2003, "De la Tortosa i la Lleida a la Saragossa andalusines: la via fluvial i la terrestre" a *RECERCA*, núm. 7, pp. 305-308, AHCTE, Tortosa
- BATLLE I GALLART, Carme, 1989, "L'expansió Baixmedieval segles XIII-XV" a *Història de Catalunya (dir. Pierre Vilar)*, Volum III, Edicions 62, Barcelona
- BATLLE I GALLART, Carme, 2004, *Fires i Mercats. Factors de dinamisme econòmic i centre de sociabilitat (segles XI-XV)*, Col·lecció Bofarull, núm. 7, Rafael Dalmau, Barcelona.
- BENITO I MONCLÚS, Pere, 2004, "Fams i caresties a la Mediterrània occidental durant la baixa edat mitjana: el debat sobre "les crisis de la crisi" a *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 49, pp. 179-194
- BENITO I MONCLÚS, Pere, (ed.), 2013, *Crisis alimentarias en la Edad Media. Modelos, explicacions y representacions*, Milenio, Lleida
- BENITO I MONCLÚS, Pere, 2013, "L'Almoina de la Seu de Barcelona: gènesi i formació d'un sistema integrat de comptabilitat (1283-1419)" a *Comptes de Senyor, Comptes de Pagès. Les comptabilitats en la història rural* (Enric Saguer, Gabriel Jover i Helena Benito (eds.), Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Girona, pp. 73-93
- BENITO I MONCLÚS, Pere i RIERA MELIS, Antoni., (eds.), 2014, *Guerra y Carestía en la Europa medieval*, Milenio, Lleida
- BERTRAN I ROIGÉ, Prim, 1979, "El menjador de l'Almoina de la Catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338" a *Separata ILERDA*, núm. XL, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida
- BIARNÈS i BIARNÈS, Carmel, 1986, *La implantació del Temple a la Ribera d'Ebre (1.148-1.210)*, CERE, Flix
- BIARNÈS i BIARNÈS, Carmel, 1972, *Moros i moriscos a la Ribera d'Ebre*, Rafael Dalmau, Barcelona.
- BOLÒS I MASCLANS, Jordi, 1991a, "Aportacions als coneixements de les vies de comunicació" a *Simpòsium Internacional sobre els orígens de Catalunya (Segles VIII-IX): Vol. I*, RACO, pp. 409-436, Barcelona

BOLÒS I MASCLANS, Jordi, 1991b, "Els camins de la Catalunya Medieval" a *Finestrelles*, núm. 3, pp. 117-131, Barcelona

BOLÒS I MASCLANS, Jordi i HURTADO, Victor, 1993, "La xarxa viària catalana a l'Alta Edat Mitjana: Una aproximació des de la cartografia" a *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 23, pp. 3-26, CSIC, Barcelona

BRAMON I PLANES, Dolors, 2000, *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010 (continuació de J.M. Millàs i Vallicrosa)*, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Eumo Editorial, Vic

CACERES NEVOT, Juanjo, 2006, *La participació del Consell Municipal en l'aprovisionament cereal·ler de la ciutat de Barcelona*, (Tesi doctoral dir. Antoni Riera Melis), Dipòsit digital de la UB: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/35558>

CAMPS I VIVES, Carmen, 2000, "Barcelona a Flix i la Palma a través del capbreu de 1400" a *Recerca*, núm. 4, pp.269-273

CARRERAS I CANDI, Francesc, 1940, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Establiment Editorial de Albert Martin, Barcelona

CARRERAS I CANDI, Francesc, 1993, *La navegació al riu Ebre*, (traducció al català de l'edició de l'any 1940 de Francesc Carreras i Candi "La navegación en el río Ebro. Notas históricas" a càrrec de Montserrat Mateu i Bartrolí i Joan Rodríguez i Betriu), Generalitat de Catalunya, Barcelona

CASTELLANOS I MADUCELL, Eva., 2007, "El camí de sirga, traçat de la memòria fluvial" a *RECERCA*, núm. 11, pàg. 257-284, AHCTE, Tortosa

COLLAZOS RIBERA, Josep Antoni, 2017, "El camí de sirga, l'antecedent del GR99" a *Miscel·lània del CERE*, 27, pp. 53-60, CERE, Flix

CURTO I HOMEDES, Albert, 1988, *La intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV*, Rafael Dalmau, Barcelona

CURTO I HOMEDES, Albert, 2006, "Introducció a la navegació per l'Ebre català a la Baixa Edat Mitjana" a *RECERCA*, nº 10, pàg. 31-58, Tortosa

DEL TREPPO, Mario, 1976, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalanoaragonesa al segle XV*, (Traducció de Jaume Riera i Sans del original "I mercanti catalani e l'espansione della Corona d'Aragon nel secolo XV) , Curial, Barcelona

FELIU MONTFORT, Gaspar, 2016, "Finances, moneda i fiscalitat als segles XIV i XV" a *Catalan Historical Review*, núm. 9, pp. 129-146, IEC, Barcelona

FERRER I MALLOL, Maria Teresa, 2002, "Flix, un port fluvial blader per a Barcelona. La compra de la baronia de Flix i La Palma l'any 1400" a *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 23-24, Universitat de Barcelona, Barcelona

FERRER I MALLOL, Maria Teresa, 2012, "Catalan commerce in the late Middle Ages" a *Catalan Historical Review*, 5: 29-65, IEC, Barcelona

FERRER I MALLOL, Maria Teresa, 2014, "Els efectes de la guerra dels dos Peres (1356-1369). Abastament i fam a la governació d'Oriola", a *Guerra y carestia en la Europa medieval*, pp.129-148

FONT I RIUS, Josep Maria, 1969, *Cartes de població i franquícia de Catalunya*, IEC, Barcelona

GILABERT RUBRIQUER, Esteve, 1914, *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la ciutat de Barcelona*, Vol. III, Barcelona.

GUAL CAMARENA, Miguel, 1967, "Peaje fluvial del Ebro (Siglo XII)" a *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, VIII, pp. 155-188, Saragossa

IRANZO MUÑO, Maria Teresa, 1993, "Los sistemas de comunicación en Aragón en la Edad Media" a *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 23, pp. 89-110, CSIC, Barcelona

LACARRA de MIGUEL, José María, 1987, *Estudios Dedicados a Aragón*, Facultad de Filosofía y Letras y su área de Historia Medieval, Saragossa

LADERO QUESADA, Miguel Angel, DIAGO HERNANDO, M., 2009, "Camino y ciudades en España de la Edad Media al siglo XVIII" a *La España Medieval*, vol. 32, pp. 358-367, Saragossa

LÓPEZ PÉREZ, Maria Dolores, 2015, "El comercio interno. Ferias i Mercados. La redistribución a través de los caminos terrestres, fluviales y el tráfico de cabotaje" a *Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona

LUCH BRAMON, Rosa, 2010, *Els remences. La senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Girona

MASSIP I FONOLLOSA, Jesús, 1995, *Inventari de l'Arxiu Històric de Tortosa*, Vol I, Diputació de Tarragona, Tortosa

MUÑOZ SEBASTIÀ, Joan Hilari, 2017, *La Pedra de Flix a la ciutat de Tortosa al llarg dels segles*, Associació Cultural LA CANA, Flix

MUTGÉ i VIVES, Josefina, 2001, "L'abastament de blat a la ciutat de Barcelona en temps d'Alfons el Benigne (1327-1336)" a *Anuario de Estudios Medievales*, 31/2, pp. 649-691, CSIC, Barcelona

NAVARRO ESPINACH, German, 2003, "Italianos en Zaragoza (siglos XV-XVI)" a *Historia. Instituciones. Documentos*, núm. 30, pp. 301-398

NEGRE PÉREZ, Joan, 2013, "Evolució de la xarxa viària del territori de Tortosa entre l'Antiguitat i l'Edat Mitjana", a *Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló*, núm. 31, pp. 209-228, Castelló de la Plana

POLONIO LUQUE, Gloria, 2012, *Exportación e importación en y desde el Mediterráneo en la baja edad media. Mercaderes, mercancías i rutas comerciales (1349-1450)*, Tesi doctoral (dir. Dr. Josep Hernando i Delgado), Dipòsit digital de la UB: diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/35571/4/01.GPL_1de2.pdf

PUJOL PEDRET, Joan i SALVADÓ OBRERO, Ivan, 2016, *Muletes i llaguts. La tradició fluvial a Móra d'Ebre*, CERE, Flix

RIERA MELIS, Antoni, 1988, "Sistemes Alimentaris i Estructura Social a la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana" a *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*, pp. 1-26, CSIC Institució Milà i Fontanals, Barcelona

RIERA MELIS, Antoni, 2002, "La red viaria de la Corona Catalanoaragonesa en la Baja Edad Media" a *Acta historica et archaeologica medievale*, núm. 23-24, pp. 441-464, Universitat de Barcelona, Barcelona

RIERA MELIS, Antoni, 2010, "Lo pus greu càrrech e perill que jurats d'aquesta ciutat han és tenir aquella sens fretura de blats. El aprovisionamiento urbano de cereales en las ciudades de la Corona de Aragón durante la baja Edad Media" a *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208-1458: aspectos económicos y sociales*, [congreso] Zaragoza y Calatayud, 24 al 26 de noviembre de 2009 / coord. José Ángel Sesma Muñoz, pp. 233-278

RIERA MELIS, Antoni, 2017, "Crises and Changes in the Late Middle Ages" a *The Crown of Aragon. A singular Mediterranean Empire* (ed. Flocel Sabaté), linguistic correction by Chris Boswell, pp. 237-278, Leiden-Boston

RIERA MELIS, Antoni, 2017, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona

RIU I RIU, Manuel, 1993, "Els camins catalans: Anàlisi arqueològica dels seus vestigis" a *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 23, pp. 27-43, CSIC, Barcelona

SERRA I PUIG, Eva, 1988, "Els cereals a la Barcelona del segle XIV" a *Alimentació i societat a la Catalunya Medieval*, pàg. 71-107, CSIC Institució Milà i Fontanals, Barcelona

SERRANO DAURA, Josep, 1993, *La Poble de Massaluca (Terra Alta)*, Ajuntament de La Poble de Massaluca

SERRANO DAURA, Josep, 2013, "Les Cartes de Població i la colonització de les terres de l'Ebre" a *Miscel·lània número 24*, pàg. 225-238, CERE, Flix

SERRANO DAURA, Josep, 2015, "Unes notes sobre la senyoria i el municipi a Flix i la Palma, baronia de Barcelona (segles XIV-XVIII)", presentat al XIV Congrés d'Història de Barcelona, AHCB, Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona.

SESMA MUÑOZ, José Ángel, 1976, "Las Generalidades del Reino de Aragón: su organización a mediados del siglo XV" a *Anuario de historia del Derecho español*, núm. 46, pp. 393-468

SESMA MUÑOZ, José Ángel, SARASA SANCHEZ, Esteban, 1978, "El comercio de la lana por el Ebro hacia el Mediterráneo. (El puerto fluvial de Escatrón a mediados del siglo XV)" a *Segundo Congreso Internacional de Estudios sobre las culturas del Mediterráneo Occidental*. Barcelona, pp. 399-409

SESMA MUÑOZ, José Ángel, 1987, "Estado y nacionalismo en la Baja Edad Media. La formación del sentimiento nacionalista aragonés" a *Aragón en la edad Media*, núm. 7, pp. 262-266, Saragossa

SESMA MUÑOZ, José Angel , 1997a, "El Comercio de Exportación de Trigo, Aceite y Lana desde Zaragoza, a mediados del Siglo XV" a *Aragón en la Edad Media*, núm. 1, Universidad de Zaragoza: Departamento de Historia Medieval, Ciencias y Técnicas Historiográficas y Estudios Árabes e Islámicos, pp. 201-238, Saragossa

SESMA MUÑOZ, José Angel, 1997b, "Zaragoza, centro de abastecimiento de mercaderes castellanos a finales del siglo XIV" a *Aragón en la Edad Media*", núm. 13, pàg. 125-158, Saragossa

SESMA MUÑOZ, José Angel, 1997c, "Ciudadanos de Zaragoza y Comercio Exterior del Reino de Aragón" a *Studium. Revista de Humanidades*, núm. 3, pàg. 425-438, Saragossa

SESMA MUÑOZ, José Angel, 2001a, "Fiscalidad de Estado y comercio exterior de Aragón" a *Acta històrica et archaeologica medievalia*", núm. 22, pp. 459-468, Barcelona

SESMA MUÑOZ, José Angel, 2001b, "Del Cantábrico al Mediterráneo: la vía fluvial del Ebro" a *Actas de la XXVII Semana de Estudios Medievales de Estella. 17-21 julio 2000*, Itinerarios Medievales e Identidad Hispánica, pp. 189-220, Gobierno de Navarra, Pamplona

SESMA MUÑOZ, José Angel, 2013, *Revolución comercial y cambio social. Aragón y el mundo mediterráneo (siglos XIV-XV)*, (estudios reunidos por José Ángel García de Cortázar y Carlos Laliena Corbera), Prensas de la Universidad de Zaragoza.

VEGA CASTELLVÍ, Xavier, 2017, *Terres de l'Ebre, frontera i frontissa*, Pagès editors, Lleida

VIDAL FRANQUET, Jacobo, 2008, *Les obres de la ciutat. L'activitat constructiva i urbanística de la Universitat de Tortosa a la baixa edat mitjana*", Publicacions de la Abadia de Montserrat, Barcelona

VILLANUEVA MORTE, Concepción i LAFUENTE GÓMEZ, Mario, 2017, "Apertura y consolidación de las rutas comerciales entre Zaragoza y el reino de Valencia" a *Bajar al reino: relaciones sociales, económicas y comerciales entre Aragón y Valencia : siglos XIII-XV / Esteban Sarasa Sánchez (aut.)*, pp. 119-148, Universitat de Saragossa, Saragossa

VILELLA VILA, Francisca, 1995, "El movimiento comercial del Puerto de Tortosa según los 'Llibres de Lleuda' del siglo XV" a *Recerca93*, pp. 73-88

VILELLA VILA, Francisca, 2007, *La lleuda de Tortosa en el siglo XV. Aportación al conocimiento del comercio interior i exterior de la Corona de Aragón*, Quaderns de Recerca 4, AHCTE, Tortosa

VINAIXA MIRÓ, Joan Ramón, 1993, "Flix: Vila de llagoters (1780 – 1800)" en *Miscel·lània núm. 9*, pàg. 105-116, CERE, Flix

ZULAICA PALACIOS, Fernando, 1995, "Evolución de los precios y salarios aragoneses entre 1300-1430" a *Aragón en la Edad Media*, núm. 12, pp. 123-152, Saragossa

ZULAICA PALACIOS, Fernando, 1997, "Mercados i vías fluviales: el Ebro como eje organizador del territorio e integrador de la economía aragonesa en los circuitos europeos" a *Aragón en la Edad Media*, núm. 13, pp. 491-516, Saragossa

FONS LITERÀRIES

AVIÈ RUF FEST, 1986, *Ora Marítima*, (Introducció, Text, Traducció i Notes de Pere Villalba i Varneda), Fundació Bernat Metge, Barcelona

ESTRABÓ, 1995, *Geografia (Hispania Y Gallia)*, (Introducción, Traducción i Notas Mª José Meana (Libro III) y Félix Piñedo (Libro IV)), Planeta DeAgostini, Barcelona

PLINIO EL VIEJO, 1998, *Historia Natural, III-VI*, (traducción y notas de Antonio Fontan [et ali.], Biblioteca Clásica Gredos, Madrid

9. Documentació i annexos

Document 1

Carta de franquesa atorgada per Ramon Berenguer IV a favor dels mudèjars de la Ribera d'Ebre (entre 1153-1159)

O. AHN, Arxiu Històric Nacional, de Madrid, Comanda d'Ascó, llig. 186, doc. núm. 1.

Transcripció de Carmel Biarnès i Biarnès a *La implantació de l'Ordre del Temple a la Ribera d'Ebre (1148-1210)*, pp, 47-50.

“En nom del Senyor. Aquesta carta és de convenença i seguretat que féu lo noble en Ramon, comte de Barcelona, a tots los sarraïns que habiten a la Ribera d'Ebre, és a saber: els d'Ascó, i de Flix, i de Móra, i de Garcia, i de Margalef, i de Castelló i de Tivissa de la mateixa manera.

El comte ha convingut amb ells, tant els cavallers com els peons, els rics com els pobres, perquè conservin i utilitzin les seves llibertats, tement en els càstigs i totes les altres coses.

I que no siguin coaccionats ni maltractats per res de res, a perpetuïtat.

I que els cristians no els puguin jutjar, solament podrà fer-ho el comte o el seu vicari o batlle, o ells mateixos, fent-ho amb la seva justícia i costums, com està en l'ús de les seves lleis.

I les mesquites seves continuïn així com estan amb els honors i edificis seus.

I els moros captius romanguin així com estan, i continuïn captius.

I que no donin res de les seves collites a cap cristià.

I si algú hagués donat alguna cosa a qualsevol cristià en honor seu, tot això que del seu havia sortit ho torni a recuperar per mans del batlle del comte.

I que cap cristià no pugui entrar per força a les seves cases, si no és amb voluntat dels sarraïns.

I tinguin llicència per anar o passar a qualsevol lloc que vulguin d'Hispania, o d'altres llocs, pel camí que vulguin, amb totes les seves coses, i amb les seves armes, i les seves llances, i amb tot el seu haver i les seves dones, per qualsevol part que vulguin, i d'això no es segueixi per a ells cap causa.

I els que vulguin quedar-se i habitar en terres del comte tenen un any de franquícia de totes les coses, a comptar des de l'inici d'aquesta carta fins a un any, exceptuat el delme d'aquest any.

Es dona a tots ells, perquè els tinguin, els mateixos furs que tenen a Saragossa i Tortosa ...

I els concedeix franquícia i ingenuïtat, a ells i a les seves heretats, en totes les causes respecte els cavallers posats als respectius castells, amb excepció expressa de no exigir-los sortir a cap host, satisfer qüestions ni de realitzar obligatòriament cap servei ni altre treball, és a dir, no els poden exigir el que a Tortosa i altres indrets en diuen "açoffra".

Si qualsevol sarraí sortís de la terra del comte i posés un altre sarraí al seu lloc, que en retornar recuperi la seva heretat.

Si qualsevol d'ells té un captiu que sigui cristià, no sigui forçat aquell captiu, i si vol ser cristià que ho sigui, i si vol ser moro que ho sigui.

Si en qualsevol dels predits castells estigués captiu algun moro i fugís, que s'escorcollin solament quatre cases de sarraïns, i si en aquestes cases no fos localitzat, que no s'ampliï l'escorcoll a les altres cases.

I si es troba dins d'aquelles quatre cases esmentades, no sigui condemnat el senyor d'aquella casa per cap cosa referent al captiu [...]”.

I si de qualsevol terra de cristians fugís qualsevol moro captiu i vingués en qualsevol dels predits castells, sigui aquest moro solt i lliure i aquell de qui va fugir no el pugui mai més requerir.

I si els moros habitants de qualsevol castell es clamaven dels senyor del castell, el comte tregui aquest senyor del seu castell i en posi allí un altre.

I si qualsevol moro que fos fet cristià vell vol recuperar la seva llei sarraïna, no se li prohibeix cap cosa.

I cap moro no doni cap usatge de qualsevol mercaderia que fes en la vila on habiti.

I el comte redimeix i fins perdona tota malifeta que hagin fet de qualsevol classe fins al dia que aquesta carta ha estat escrita.

I si qualsevol moro fes mal a un altre moro... *“fiat inde querimonia...no fuerit”*** no sigui requerit ni inculpat pel mal fet per un altre, sinó que cadascú respongui per sí mateix.

** hi ha fragments esborrats i lletres soltes

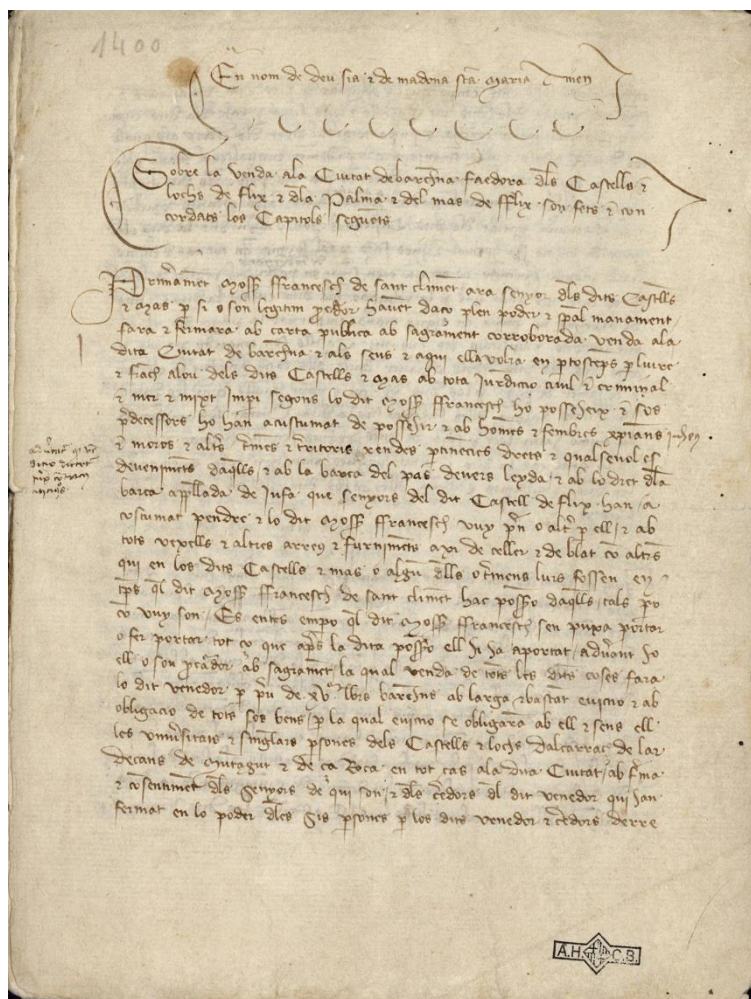
Document 2

1400, desembre, 8. Cervera

Capítols previs per a la venda de Flix, la Palma i el Mas de Flix a la ciutat de Barcelona concordats entre el venedor, Francesc de Santcliment i tota la seva família, els creditors i els representants de la ciutat de Barcelona.

O. AHCB. 1C. Consellers. Baronies. Capítols Venda de Flix. XII.7/1 (1400-[1470])

Transcripció de Maria Teresa Ferrer i Mallol a "Flix, un port fluvial blader per a Barcelona. La compra de la baronia de Flix i La Palma l'any 1400" a Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia, 23-24

En nom de Déu sia e de madona sancta Maria amen. Sobre la venda a la ciutat de Barcelona fahedora dels castells e lochs de Flix e de la Palma e del mas de Flix son fets e concordats los capítols següents:

Primerament, mossèn Ffrancesch de Santcliment, ara senyor dels dits castells e mas, per sí o son legítim procurador havent d'açò plen poder e special manament, farà e fermerà ab carta pública ab sagrament corroborada, venda a la dita ciutat de Barcelona e als seus e a qui ella volrà empertostemps per liure e ffranch alou dels dits castells e Mas ab tota jurisdicció civil e criminal e mer e mixt imperi, segons lo dit mossèn Ffrancesch ho posseheix e sos predecessors ho han acostumat de possehir ab hòmens e fombres christians, juheus e moros e altres

térmenes e territoris, rendes, pertinències, drets e qualsevol esdeveniments d'aquells e ab la barcha del pas devers Leyda e ab lo dret de la barcha appellada de Juffa, que senyors del dit castell de Flix han acostumat pendre e lo dit mossèn Ffrancesch vuy pren o altri per ell, e ab tots vexells e altres arreus e furniments, axí de celler e de blat com altres qui en los dits castells e mas o alguns d'ells o térmenes lurs fossen en temps que'l dit mossèn Ffrancesch de Santcliment hac possessió de aquells, tals però com vuy son. És entès, emperò, que'l dit mossèn Ffrancesch se'n puxa portar o fer portar tot ço que après la dita possessió ell hi ha aportat, adverant ho ell o son procurador ab sacrament. La qual venda de totes les dites coses farà lo dit venedor per preu de quinze mília llrs. barch., ab larga e bastant evicció e ab obligació de tots sos béns, per la qual evicció se obligaran ab ell e sens ell les universitats e singulars persones dels castells e lochs d'Alcarraç, de Lardecans, de Montagut e de Çarocha en tot cas a la dita ciutat ab ferma e consentiment dels senyors de qui son e dels creadors del dit venedor, qui han fermat en lo poder de les sis persones per los dits venedor e creadors darrerament eletes. És entès, emperò, que la obligació que les dites universitats e singulars persones dels dits quatre castells e lochs feren per rahó de la dita evicció dur solament tant com concerna o puxa tocar al dret dels creadors, als quals los dits castells e mas son ensemps o departidament en qualsevol manera obligats per spay de quoranta anys, comptadors del dia de la possessió dels dits castells e mas a la dita ciutat liuradora anvant mas en los cassos tocants vincles o en altra manera propietat dels dits castells e mas o alguns d'ells, la dita obligació de evicció sia perpetua e que-s faça per tal forma que en tot cas de evicció haja prompta execució, ço és que-n hojen sentència de condempnació en poder del honorable veguer de Leyda. E és entès més avant que per la dita obligació de la dita evicció la dita ciutat de Barcelona no puxa en alguna manera empetxar en la paga dels quaranta mília sol. que les dites universitats dels dits quatre castells són tengudes pagar per certs anys als dits creadors o havent causa d'ells cascan any ne la execució per cessament de paga dels dits quorante mília sols. o part d'aquells contra les dites universitats o alguna d'elles fahedora tro la dita ciutat fos condempnada la evicció haver loch per sentència de què-s pogués seguir execució prompte, en lo qual cas la dita ciutat pogués empetxar tota execució contra les dites universitats o alguna d'elles per los dits quorantamília sols. o part d'aquells faedora.

Ítem, en Ramon de Santcliment e en Ffrancesc de Santcliment, fills del dit mossèn Ffrancesch, venedor, e mossèn Johan de Santcliment, fills del dit Ramon, fermaran en la dita venda e lo haran e approvaran aquella e renunciaran a tot dret qui en qualsevol manera lus pogués pertànyer en los dits castells e mas e-s obligaran cascan d'ells per lo tot per la dita evicció ab lo dit venedor e sens ell a la dita ciutat, però solament obligaran per aquella evicció tots drets e totes accions que ensemps o departidament ara han o en esdevenidor hauran o poran haver en qualsevol manera e per qualsevol títol en e sobre los dits castells e lochs d'Elcarraç, de Vilanova de Remolins, de Lardecans, de Montagut e de Çarocha o alguns d'ells e no altres béns lurs. E affermen los dits Ramon, Ffrancesc e Johan que los dits drets que han o hauran o altres que hagen haüts en los dits castells e lochs o alguns d'ells no han transportats ne alienats ne en altra manera obligats, exceptades les obligacions que per los dits Ramon e Ffrancesc són stades fetes a lurs mullers e exceptades les obligacions fetes a creadors, qui en la present venda consintran. E si lo contrari era o-s apparia, en tal cas, per tanta quantitat com se apparia ésser fet en contrari, tots los altres béns lurs e de cascan d'ells fossen e romanguessen per la dita evicció obligats a la dita ciutat, e que la dita evicció e obligació

d'aquella se fassa per tal forma que haja prompta execució, ço és que n' hogen sentència de condempnació en poder del dit veguer de Leyda.

Ítem, los dits mossèn Ffrancesch de Santcliment, venedor, e encara los dits Ramon de Santcliment, Ffrancescó de Santcliment e mossèn Johan de Santcliment e cascun d'ells per lo tot, sens derogació e novació alguna de la evicció dessus dita, prometen e juren, obligants a açò tots lurs béns, on que sien, presents e esdevenidors, que faran e daran obra ab acabament que dins sinch anys primervinents los dits castells de Fflic e de la Palma e lo Mas de Flix, ab lurs pertinències e drets, seran del tot desobligats e deliurats de tots e sengles deutes e càrrechs als quals sien tenguts o en qualsevol manera obligats per deutes o obligacions de senyors qui sien estats abans del dit mossèn Ffrancesch, però que sia entès de tals deutes e càrrechs qui hagen obligació ab efficàcia contra los dits castells e mas e drets e pertinències d'aquells ensemps o depertidament e que durants los dits sinch anys lo dit mossèn Ffrancesch e altres dessus dits pagaran o faran pagar íntegrament los fruyts o animals dels dits deutes e càrrechs, si per aquells alguns fruyts o animals pagar se deuen. E perquè la dita ciutat d'açò sia pus segura, les dites sis persones o aquells a qui açò-s pertanga, ab ferma e consentiment dels creedors qui en lo poder de les sis persones darrerament han fermat, cessionen e meten entre mans "nunc pro tunc" a la dita ciutat, donant-li ara compliment de títols a açò necessaris, trenta sinch mília sol. barch. pagadors a la dita ciutat o a qui ella volrà, lo cas dejús scrit, cascun dels dits cinch anys d'aquells quaranta mília sols. barch. dessus dits, que feta la dita venda les dites universitats d'Elcarraç, de Lardecans, de Muntagut e de Ça Roca per special pacte han a pagar per V anys a les dites sis persones o als dits creedors, ço és que si durants los dits sinch anys appararan o seran trobats alguns deutes o càrrechs, als quals los dits castells de Fflic e de la Palma e Mas de Fflic ensemps o departidament o drets o pertinències d'aquells sien tenguts o en qualsevol manera obligats de tal obligació que haja efficàcia per deutes o obligacions de senyors qui sian stats dels dits castells e mas abans del dit mossèn Ffrancesch, venedor, les dites universitats en virtut de la present cessió sian tengudes respondre a la dita ciutat o a qui ella volrà, tantost com per ella o part sua seran requestes e no en altra manera per cascun dels dits sinch anys dels dits trenta sinch mília sols. o de tant com d'aquells en temps de la dita requesta per les dites universitats seria pagador de temps ladonchs esdevenidor, los quals trenta sinch mília sols. per cascun dels dits cinch anys o tant com d'aquells la dita ciutat o altra per ella en lo dit cas reebrà, puxa e haja la dita ciutat convertir en pagar, qui tar e reembre, cobran d'aquèn cessions per deffendre la dita compra, los dits deutes e càrrechs, qui en la dita forma apparrien e fruyts o animals deguts per aquells e encara se-n pogués retenir totes messions que per los dits deutes e càrrechs o en altra manera qui per rahó de açò li hauria convengudes fer; emperò entès que vinent lo dit cas, tantost com los dits castells e mas ab tots lurs drets e pertinències fossen dels dits deutes e càrrechs aparents íntegrament desobligats e quitats, cessàs e degués cessar la prestació dels dits trenta sinch mília sols. a la dita ciutat per les dites universitats fahedora e la dita ciutat restituís e hagués a restituir a les dites sis persones o als dits creedors los dits trenta sinch mília sols. e la percepció d'aquells. E d'aquesta cessió la dita ciutat puxa usar tantes vegades com durants los dits sinch anys lo cas se seguiria, ço és si après que hauria restituïts los dits trenta sinch mília sols. e la prestació d'aquells apparrian alguns altres dels dits càrrechs o deutes en lo present capítol expressats.

Ítem, lo dit mossèn Ffrancesch, venedor, farà fermar, loar e aprovar la dita venda a les dites sis persones e encara a tots sos creedors qui en lo poder de les dites VI persones han fermat e

farà que aquells creedors seus que seran en tot o enpart pagats del dit preu, vullas que hagen fermat o no en lo poder, de las sis personas, cessionaran sens evicció de lurs béns a la dita ciutat per deffensió de la dita compra et “ad agendum in causa eviccionis” tot dret a ells en qualsevol manera pertanyent o pertànyer podent o devent contra lo dit mossèn Ffrancesch e altres dessús dits béns seus per tot ço que·ls serà pagat e encara més avant per tant com de lur deute per rahó de la dita paga relexaran o remetran al dit mossèn Ffrancesch, venedor, e més avant ferà lo dit venedor e darà obra ab acabament que los altres dels dits creedors qui, però, hagen fermat en lo poder de las VI personas e qui del dit preu en tot o en part no seran pagats, renunciaran a tota acció e demanda e altre qualsevol dret que en qualsevol manera lurs pertanga o poguessen haver ara o en esdevenidor en los dits castells e mas e drets e pertinències d'aquells o d'alguns d'ells per aquells deutes, emperò, per los quals hagen fermat en lo poder de las sis persones e no per altres e loharan e aprovaran totes obligacions que·ls dits Ramon, Ffrancescò e mossèn Johan de Santcliment e les dites quatre universitats e singulars d'elles faran o hauran fetes per la dita evicció. E renunciaran a tots drets e accions per los quals les dites obligacions o les execucions faedores per aquelles poguessen en qualsevol manera empatxar, salvat emperò e retengut als dits creedors que per açò en res no sia derogat a les obligacions a ells romanents dels altres castells e lochs e béns del dit mossèn Ffrancesch venedor e de sos fills e nores e universitats e tots altres a ells obligats ne a qualsevol capítols fets e fermats entre los dits creedors d'una part e los dits mossèn Ffrancesch e altres obligats ensemps o departidament de la altra part, sinó en tant com per la dita evicció preposen la dita ciutat a si meteus o en altra manera poria ésser perjudicial a la dita ciutat. És entès, emperò, que per açò no sia fet perjudici algun a la desobligació de deutes e càrrechs antichs, si alguns havents obligació ab efficàcia n'aparien, als quals los dits castells e mas sien obligats, fahedora per la dita ciutat o qui ella volrà, segons la forma del precedent terç capítol dels dits trenta e sinch mília sols. que de les dites universitats per sinch anys en lo dit cas deu e pot reebre.

Item, lo dit venedor farà de present fermar, loar e aprovar la dita venda ab sacrament e ab plena renunciació de tota obligació e dret qui ara o en esdevenidor pertangués o pogués pertànyer en qualsevol manera per dret de legítima o suppliment d'aquella o per lexa o donació o dret de successió o per dots e spolis e ypotheca o obligació d'aquells o per qualsevol altre títol, causa o rahó en los dits castells e mas, drets e pertinències d'aquells a mossèn Pere de Sentcliment, canonge e pabordre de Leyda, fill del dit mossèn Ffrancesch, venedor, e a madona Aldonça, muller del dit Ramon de Santcliment, e a madona Caterina, muller del dit en Ffrancescò de Santcliment, e a tots e sengles fills, axí mascles com fembres, dels dits Ramon e Ffrancescò de Sentcliment e encara farà de present lohar e aprovar per les dites dones les obligacions per los dits marits lurs fahedores per la dita evicció, segons dessús és contengut, e renunciar a lurs dots e spolis e a tots altres drets a elles e a cascuna d'elles en los béns dels dits marits lurs en qualsevol manera pertanyents e pertànyer podents, ara o en esdevenidor, tant com poguessen empatxar qualsevol execució que la dita ciutat requerís ésser feta en los béns dels dits marits lurs, en virtut de la dita evicció e obligacions per aquella fahedores. Emperò, la dita madona Caterina, muller del dit en Ffrancescò de Sentcliment, se puxa retenir sens perjudici algú de la dita evicció e obligacions per aquella faedores tot dret a ella pertanyent en e sobre los béns d'en Arnau del Bosch, ciutadà de Leyda, per rahó del exovar de madona

Violant, quondam, muller del dit Arnau e germana de la dita madona Caterina, com a aquell dret la dita dona no entena a renunciar.

Ítem, vol lo dit venedor e plau a la dita ciutat de Barcelona e és lur intenció que·ls dits castells de Flix e de la Palma e Mas de Flix, ab lurs térmens, pertinències e drets sian e romanguen en vehinatge de la ciutat de Leyda e en contribució d'aquella, axí com vuy són. Emperò que, si per la dita contribució serà res degut a la dita ciutat de Leyda lo dia que la possessió dels dits castells e mas serà liurada a la dita ciutat de Barcelona, tot allò haja e sia tengut pagar lo dit venedor e no pas la dita ciutat de Barcelona.

Ítem que lo dit venedor, tantost com fer se puxa, après que la dita venda será fermada e les dites quatre universitats e los dits Ramon, Ffrancescò e mossèn Johan de Sentcliment, mossèn Pere de Sentcliment e madona Aldonça, muller del dit Ramon, e madona Caterina, muller del dit Ffrancescò e les dites sis persones e encara tots los dits creedors qui derrerament han fermat en lo poder de las sis persones hauran fermat en la dita venda, segons la forma dessús dita o abans de les fermes de les dites sis persones e creedors, si les parts se·n concordaran, haja a liurar possessió "vel quasi" dels dits castells de Fflix e de la Palma e Mas de Flix e de totes rendes, térmens, drets e pertinències d'aquells a la dita ciutat de Barcelona o a qui ella volrà "vacua libera et expedita", segons que possessió de semblants coses és acostumada liurar, al qual liurament de possessió consenten les dites sis persones o los dits creedors tant com sia necessari. Retengut, però, als dits creedors que per lo dit liurament de possessió no·ls sia fet perjudici algú en deutes que per universitats o singulars dels dits castells de Flix e de la Palma e Mas de Flix per rendes d'aquells o en altra manera lus sian deguts lo dia de la dita possessió, ans en los dits deutes lurs romanga tot lur dret salve.

Ítem, que·l dit venedor haja a dar a la dita ciutat de Barcelona compliment de títols necessaris a la dita venda, segons que són designats en una cèdula estant en poder del notari dejús scrit, dels quals títols les parts són en concòrdia. E més avant lo dit venedor o son procurador e encara los dits mossèn Pere de Santcliment, Ramon de Santcliment e Ffrancescò de Sentcliment, ffills seus, juraran que darán a la dita ciutat tots altres títols e cartes que hagen e haver puxen, fahén sobre açò tota lur diligència. E denunciaran a la dita ciutat tots altres que sàpien o puxen saber ésser en poder de qualsevol persones e fer en qualsevol manera per los dits castells de Fflix e de la Palma e Mas de Flix, drets e pertinències d'aquells.

Ítem, que les àpoches, fins e cessions que·ls dits creedors, als quals serà satisfet del dit preu, faran a la ciutat, se dupliquen e que·ls dits venedor e creedors a ses messions les puxen haver per lur interès, si·s volran, axí com la dita ciutat. E encara que la dita ciutat sia tenguda a donar translats auttèntichs de les cartes velles que restituïran los dits creedors reebens satisfacció del dit preu als dits venedor e creedors, a lurs emperò messions, o exhibir aquelles en juy dins la dita ciutat de Barcelona tota vegada que·n sia raquesta. E més avant, sia tenguda la dita ciutat de Barcelona tota vegada que li serà demanat, constituir un síndich ab plen poder de deffensar per les dites cessions que haurà dels dits creedors e en altra manera, també en la ciutat de Leyda com en altra part, los dits castells e lochs d'Alcarraç, de Vilanova de Remolins, de Lardecans, de Montagut e de Ça Rocha, e tots altres béns qui a la dita ciutat seran per la dita evicció obligats, de tots e sengles creedors del dit venedor qui no hagen derrerament fermat en lo poder de les dites sis persones sobre totes execucions que volgessen fer en los

dots castells e lochs, universitats e singulars d'aquells o altres béns a la dita evicció obligats e ab poder de fer per la dita ciutat de Barcelona totes coses a la dita deffensió necessàries, tant com porà tocar interès de la dita ciutat per la dita evicció, però que la dita deffensió se haja a ffer tota vegada sens tot càrrech, messió e dan de la dita ciutat de Barcelona, la qual tampoch no sia tenguda al dit síndich de salari o satisfacció alguna per sos treballs.

Ítem la dita ciutat de Barcelona o aquells qui per ella seran a açò depputats pagaran e sian tenguts pagar les dites quinze mília lliures, preu dessus dit, en la forma següent, ço és, que feta e fermada per lo dit venedor o procurador seu la dita venda e àpocha del dit preu íntegrament e liurada plenàriament la dita possessió, la dita ciutat sia encontinent tenguda donar deu mília lliures departidores entre·ls dits creedors qui derrerament han fermat en lo poder de las dites sis persones, segons que per los dits creedors entrevinent·hi per son interès lo dit venedor, serà acordat. Entès, emperò, que la dita ciutat, la qual après ferma de les dites venda e àpocha e liurament de possessió romanga per lo dit preu obligada als dits creedors e no pas al dit venedor o aquells qui per ella a açò seran depputats, no·s desisquen de les dites deu mília lliures o part d'aquelles sinó liurant a cascun dels dits creedors sa part, present e assistent, si ésser·hi volrà, per son interès lo dit venedor o son procurador e que aquell creador qui reebrà la sua part haja a restituir a la ciutat los títols e cartes e fermar les cessions e altres coses dessus dites, segons forma dels presents capítols. E més avant que si algun o alguns dels dits creedors qui derrerament hagen fermat en lo poder de las sis persones no volia fermar e complir totes les coses en los presents capítols contengudes, tant com a ell s'esguard, la dita ciutat o aquells qui per ella a açò seran diputats se puxen aturar de las dites deu mília lliures aquella quantitat o part que li pertanyeria en lo dit preu prorata de son deute, segons més o menys d'açò que·ls altres creedors hauran reebut, la qual quantitat la ciutat fos tenguda pagar reyalment al dit creador o creedors o altre creador o altres creedors dels dessus dits a qui seria consignada, tota vegada que fermassen e complissen les coses en los presents capítols contengudes e declarades tant com a ells convendrien a fermar e complir. E les sinch mília lliures restants del dit preu se paguen per la forma següent, ço és, que d'aquelles se ratengua la ciutat per reembre e pagar los censals e càrrechs dejús scrits, als quals los dits castells de Flix e de la Palma e·l Mas de Flix e drets e pertinències d'aquells són obligats per càrrechs o fets de senyors antichs, les quantitats següents: Primerament, quinze mília sols. barchns., qui són preu d'un censal mort de mil doents e sinquanta sols. barchns. que madona Maria, muller de mossèn Pere de Muntsonís quondam, reeb cascun any a tres de juny e una pensió íntegra del dit censal, qui són mil doents e sinquanta sol. barchns, encara més, per la prorata de tres de juny prop passat tro a dotze del present mes de deembre que, Déu volent, se liurarà a la dita ciutat la possessió del dit castell de Flix, qui són sis mesos, nou dies, sis·sents cinquanta dos sols e vuyt diners barchns.

Ítem, tres mília e sis·cents sous jaquesos, que són preu d'un altra censal mort de treents sous jaquesos que n'Arnau Guiu de Leyda reeb cascun any a quatorse de setembre e una pensió íntegra del dit censal que són treents sous jaquesos. E encara més per la prorata de quatorze de setembre prop passat tro al dit dotzè dia del present mes de deembre, qui són dos mesos, vint e vuyt dies, setanta tres sols. e quatre drs. de jaquesos.

Ítem, deevuyt mília sous jaquesos, que són preu d'un altre censal mort de huyt sents sous jaquesos que la marmessoria d'en Pere Espalargues quondam de Leyda e per ella los majorals

dels drapers e dels pellicers de Leyda reeben cascun any la meytat a Santa Maria de febrer e l'altra meytat a Santa Maria d'agost e una pensió íntegra del dit censal qui són vuytsents sous jaquesos, e encara més per la prorrata de quinze d'agost prop passat que fo la dita festa de madona Santa Maria tro al dit dotzèn die de deembre present que són tres mesos e vint e set dies, doents sexanta sols. e un diner de jaquesos.

Ítem, quatre mília sous jaquesos que són preu d'un altre censal mort de treents trente-tres sous e quatre drs. jaquesos qu'en Guillem Serra de Leyda reeb cascun any a quatre dies d'agost e una pensió íntegra del dit censal, qui són treents trente e tres sols. e quatre diners jaquesos. E encara més per la prorata de quatre d'agost prop passat tro al dit dotzèn die de deembre present, que són quatre mesos vuyt dies, cent e deuyt sous e sinch drs. de jaquesos.

Ítem, mil e vuyt cents sous jaquesos, que són preu d'un violari de treents sols. jaqueses que·l dit Guillem Serra reeb cascun any, lo dit quart die d'agost, e una pensió íntegra del dit violari, que són treents sous jaquesos, e més encara per la prorrata de quatre d'agost prop passat tro al dit dotzèn die deembre present, que són altres quatre mesos, vuyt dies, cent e VI sols. e vuyt diners de jaquesos.

Ítem, vuytcents sinquanta sous barchns., que són preu d'un altre censal mort de setanta sols. X drs. barchns. que·n Pere Vallès, prevera beneficiat en la sgleya del loc de la Figuera, del bisbat de Tortosa, reeb cascun any en la festa de Nadal, e una pensió del dit censal, que abatuts II ss. VI drs. bar., qui pertanyen pagar a la dita ciutat en la pensió del dit censal ja pagada per la festa de Nadal propvinent, per dotze dies que ha del dit dotzèn dia del present mes, que serà liurada la dita possessió, tro a la dita festa de Nadal primer esdevenidora, sexanta vuyt sols, quatre drs. barchns.

Ítem, mil e cent sous barchns. per los quals l'onrat en Johan Mercer, de la ciutat de Ceragoça té penyora certes cartes e títols fahents molt per la jurisdicció e altres drets dels dits castells de Fflic e de la Palma e Mas de Fflic, les quals cartes e títols són d'aquelles o d'aquells qui deuen ésser dats a la ciutat per lo dit venedor. Los quals censals o càrrechs dessús expressats, qui reduïts jaquesos a barchnsos, a rahó de dos [s]ous més per lliura, segons valen al present, pugen a suma de dos mília cinch centes setanta nou lliures, un sou e onze dr. barchns., que la dita ciutat sia tenguda reebre e quitar, cobran d'aquèn degudes cessions dins un any, del dit dotzèn dia del present mes de deembre a avant comptador. E més avant la dita ciutat per sí o son síndich ab poder bastant, sia tenguda assegurar suficientment acreedors del dit mossèn Ffrancesch de Santcliment, venedor, qui sien de la veu de Ffalçet e de Tiviça, als quals los dits castells de Fflic e de la Palma e Mas de Fflic sien specialment o generalment obligats, a pagar dins un any, del dit dotzèn die de deembre que la dita possessió de Fflic, segons dessús és dit, deu ésser liurada avant comptador, mil e vuycentes lliures e dos sous e obolu barchns., los dits emperò creedors de Falçet fermants e complents, encontinent feta la dita seguretat, tot ço e quant los altres creedors qui reebren part de les dites deu mília lliures deuen fermar e complir segons forma dels presents capítols e les restants sis centes vuit lliures e setze sous e obolum barchns. a compliment de les dites sinch mília lliures, la dita ciutat sia tenguda assegurar per la dita forma a creedors del dit mossèn Ffrancesch, venedor, qui sian de la veu de Barcelona, qui hagen fermat derrerament en lo poder de les dites sis persones, a pagar dins un any, del dit dotzèn dia del present mes de deembre a avant comptador, los dits emperò

creedors de la veu de Barcelona fermants e complents per ço que ls serà assegurat tot ço e quant aquells qui reebren part de las dites deu mília lliures deuen fermar e complir segons dessus és expressat.

Ítem, la dita ciutat de Barcelona o son síndich o síndichs ab plen poder d'una part e los dits venedors, fills e néts e nores e universitats e les dites sis persones e los dits creedors qui derrerament han fermat en lo poder de aquelles, tam bé ensemps com departidament, de la altra, comprometen de present, sots pena de cent mília sous barchns, ço és la dita ciutat de Barcelona en un dels seus advocats ordinaris e tots los altres dessus dits en la un dels advocats ordinaris de la ciutade Leyda, ço és en aquell que cascuna part en temps que loch serà elegirà e volrà, en àrbitres e arbitradors e amigables composadors donants lus plen poder e autoritat de determenar, decidir, declarar e interpretar, dins la ciutat de Tarragona, la qual les parts a açò diputen simplement e de pla, tota sollempnitat de dret e figura de juy a part posades, per via de dret o amigablement, segons als dits àrbitres e arbitradors parrà fahedor, totes qüestions, debats, duptes e obscuritats que sobre los presents capítols o en ells o per rahó de la dita venda o incidents, emergents e deppendens d'aquella puxen ésser quant que quant entre la dita ciutat d'una part e los altres dessus dits ensemps o departidament de la altra. E en cas de discòrdia dels dits àrbitres e arbitradors, les dites parts elegexen en tercer lo jutge dels apells de la ciutat de Terragona, qui ara és o per temps serà qui ab la un dels dits àrbitres discordants puxa les dites qüestions, duptes, debats e obscuritats determenar, decedir, declarar e interpretar. E prometen les dites parts, sots la dita pena e encara sots obligació de tots lurs béns, tenir e servir tot ço e quant per los dits àrbi-tres e arbitradors, e en cars de discòrdia per la un d'ells ab lo dit tercer serà determenat, decidit declarat e interpretat, tota apellació, reclamació e recors, als quals les dites parts en tot cars renunciën expressament de tot en tot, remoguts e cessants. E volen e consenten les dites parts que-l present compromès, sens alguna preffinició de temps, sia dictat tant bastantment com dictar se puxa. E que tota vegada que-s seguiran o exiran algunes de les dites qüestions, debats, duptes e obscuritats, cascuna de les dites parts puxa pendre e elegir aquell dels dits advocats qui ladonchs seran que més volrà. E que en contumàcia del un dels dits àrbitres e arbitradors qui a la dita ciutat de Tarragona raquest per l'altre, qui en temps de tal requesta hagués ja ésser en aquella dins vuyt dies après que la dita raquesta li serà presentada, no volgués venir o vengut no volgués en los dits affers entendre e procehir, l'altre àrbitre e arbitrador ab lo dit tercer poguessen les dites qüestions, debats, duptes e obscuritats que ladonchs serien determenar, decidir, declarar e interpretar tantes vegades com lo cas se seguiria.

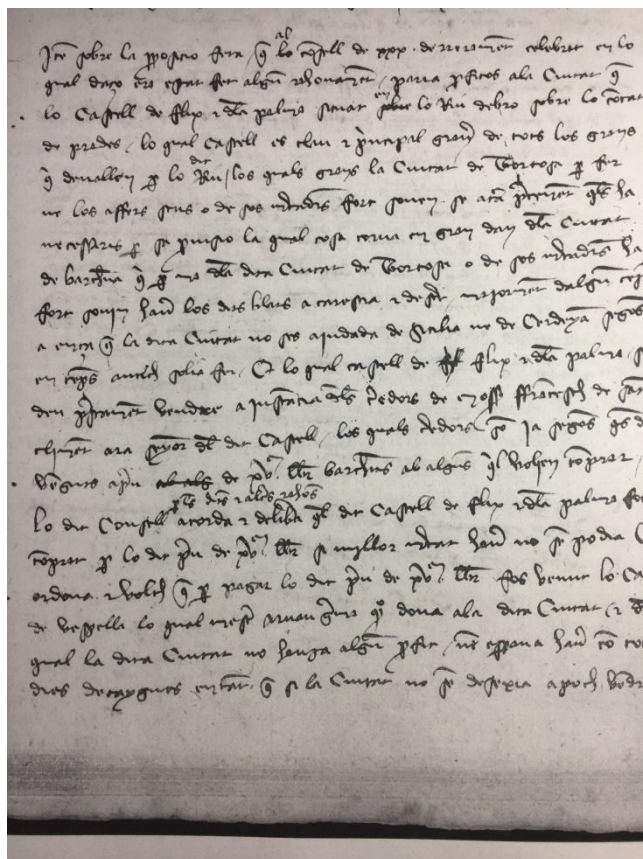
Ítem, volen les dites parts que de totes e sengles coses en los presents capítols contengudes sian fetes e a les dites parts, per qui facen, liurades totes e sengles e tantes cartes com seran demanades, dictadores ab totes promissions, stipulacions, obligacions, renunciacions, sagraments, cauteles e clàusules útils e profitoses a seny e conexença de un jurista elegidor per la dita ciutat, tant com fassen per ella, e de un altre jurista elegidor per los dits fills e néts e nores e universitats, tant com ensemps o departidament fassen per ells, e de un altre juriste elegidor per los dits creedors, tant com ensemps o departidament facen per ells, e del notari en poder del qual se fermaran los dits capítols, substància no mudada.

Document 3

1398 abril 25. Barcelona

Els consellers autoritzen la compra del castell de Flix i de La Palma, a la vora del riu Ebro, sobre lo comtat de Prades, per un preu de 15.000 lliures barceloneses, perquè es el principal graner dels grans que davallen pel riu, amb la finalitat d'evitar les confiscacions de gra que es produeixen a la ciutat de Tortosa.

O. AHCB, Fons municipal. 1B.Consell de Cent. Llibre del Consell, 27 (1395-1398), fol. 145 r. – v.

Ítem, sobre la proposició feta que al Consell de XXX, darrerament celebrat, en lo qual d'açò era estat fet algun rahonament, faria profitós a la ciutat que lo castell de Flix e de la Palma, situat en lo riu d'Ebre, sobre lo comtat de Prades, lo qual castell és clau e principal graner de tots los grans qui devallen per lo dit riu, los quals grans la ciutat de Tortosa, per fer-ne los affers seus o de sos mercaders, fort sovén se atura, pretenent que·ls ha necessaris per sa provisió, la qual cosa torna en gran dan de la ciutat de Barcelona, que per mà de la dita ciutat de Tortosa, o de sos mercaders, ha fort sovín haver los dits blats a carestia e destret, majorment d'algun temps a ençà que la dita ciutat no s'és ajudada de Sicília ne de Cerdunya, segons en temps antich solia fer, e lo qual castell de Flix e de la Palma se deu prestament vendre a instància dels creedors de mossèn Ffrancesch de Sant Climent, ara senyor del dit castell, los quals creedors són ja, segons que·s diu, venguts a preu de XV mil lliures barceloneses ab alguns qui·l volien comprar, lo dit Consell, per les dites e altres rahons, acordà e deliberà que·l dit castell de Flix e de la Palma fos comprat per lo dit preu de XV mil lliures, si millor mercat haver no se·n podia. E ordonà e volch que per pagar lo dit preu de XV mil lliures fos venut lo castell de Vespella, lo

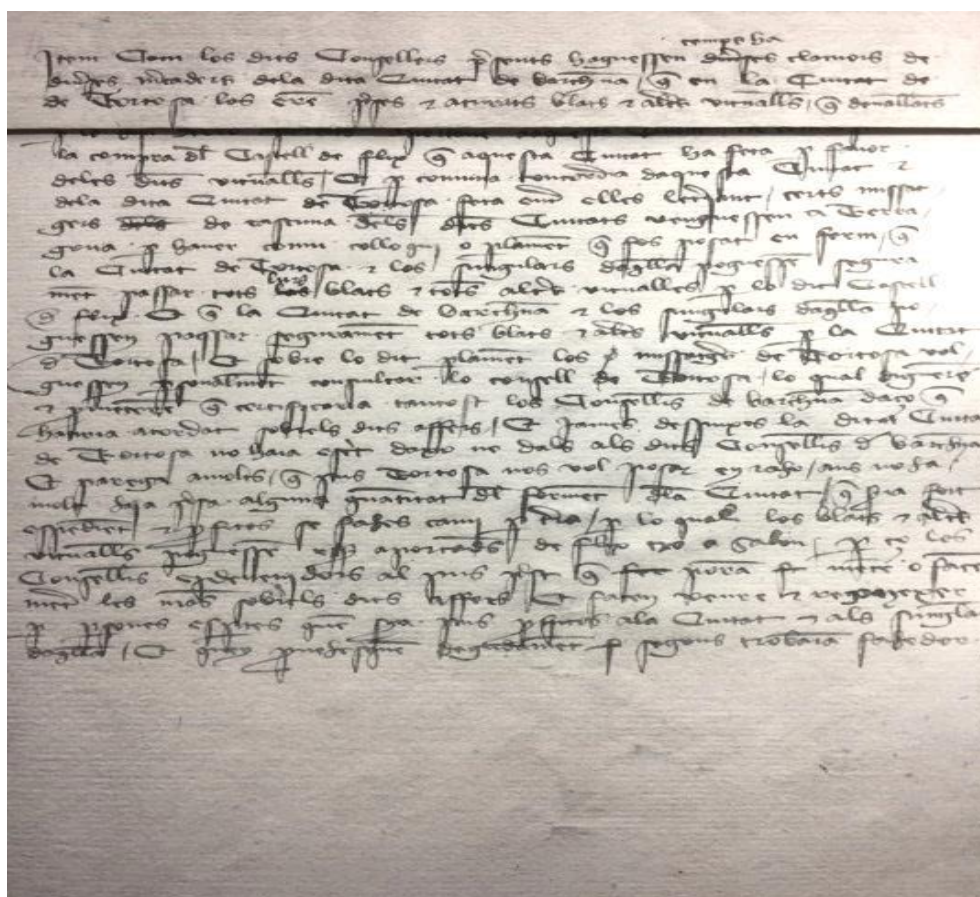
qual mestre Arnau Germà quòndam donà a la dita ciutat e del qual la dita ciutat no havia algun profit ne n'esperava haver, com tots dies decaygués, en tant que, si la ciutat no se'n desexia, a poch vendria a menys e no-s trobaria qui-l compràs. E més avant que, après que-l dit castell de Flix e de la Palma seria comprat, que fos venuda la Palma, qui és cosa apartada e en què, segons se diu, darà hom C mil sols. E, tan bé sobre la dita compra de Flix e de la Palma com sobre la venda de Vespella, com encara sobre la dita venda de la Palma e incidents, emergents e dependents d'aquella, lo dit Consell donà als dits consellers tot plen poder ab franca e general administració”.

Document 4

1401. Barcelona

Els consellers sortints transmeten als consellers entrants la necessitat de construir un camí que permeti evitar la circulació de blat per Tortosa.

O. AHCB. Fons municipal. 1C. Consellers. Testament dels Consellers. XVII-2, fol. 11 v. i 12 r.

Item, com los dits consellers presents haguessin temps ha clamors de diversos mercaders de la dita ciutat de Barchinona que en la ciutat de Tortosa preses e aturats blats e altres virtualles que davallants per lo riu d'Ebro aportaven a aquesta ciutat no contrastant la compra del castell de Flix que aquesta ciutat ha feta per favor de les dites virtualles e per comuna concòrdia d'aquesta ciutat i de la dita ciutat de Tortosa feta entre elles letreiant certs missatgers de cascuna de les altres ciutats venguessen a Terragona per haver comú colloqui o parlament que

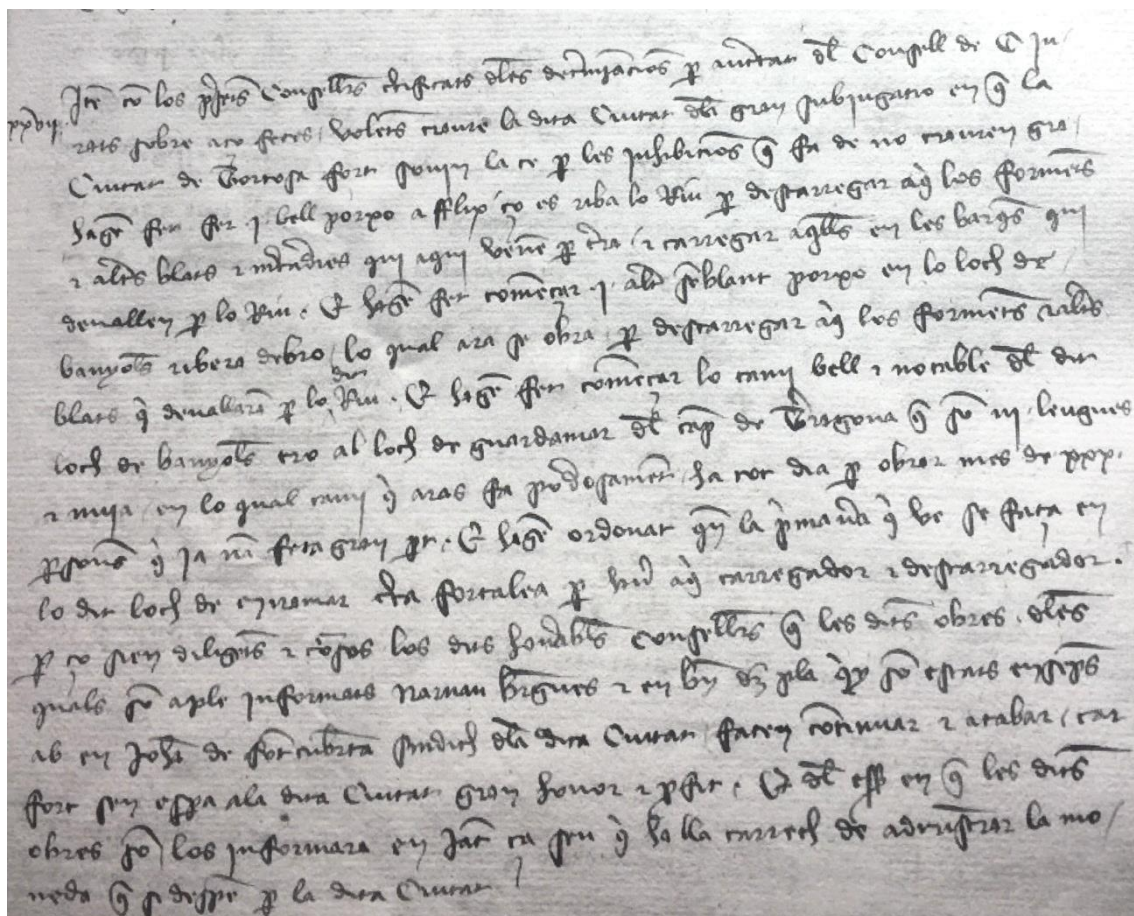
fes posar en ferm que la ciutat de Tortosa e los singulars de aquella poguessin segurament passar tots lurs blats e totes altres vitualles per lo dit castell de Flix. E de la ciutat de Barchinona e los singulars d'aquella poguessin passar segurament tots blats e altres vitualles per la ciutat de Tortosa. E sobre lo dit parlament los missatgers de Tortosa volguessen primerament consultat lo consell de Tortosa, lo qual diguessent e prometessent que certificaria tantost los consellers de Barchinona d'aço que s'avia acordat per los dits affers. E janer despres la dita ciutat de Tortosa no haia scrit d'aço ne d'allo als dits Consellers de Barchinona. E paresca amolts que per Tortosa nos vol posar en raho ans no fa molt haja presa alguna quantitat de forment de la ciutat que sia fort expedient e profitós se faes camí per terra per lo qual los blats e altres vitualles poguessin ésser aportades de Flix tro a Salou, per ço los consellers esdevenidors al pus prest que fer porran meten o facen metre les mans sobrels dits affers. E que facen veure e regoneixer per persones espertes que serà pus profitós a la ciutat e als singulars d'aquelles. E quey provehesquen degudament segons trobaran fahedor.

Document 5

1406. Barcelona.

Els consellers sortints transmeten als consellers entrants la necessitat de construir un porxo per al forment a Flix i restaurar el camí que va de Banyoles a Guardamar.

O. AHCB, Fons municipal, 1C. Consellers. Testament dels Consellers.XII-2. 1406. Fol. 6v.

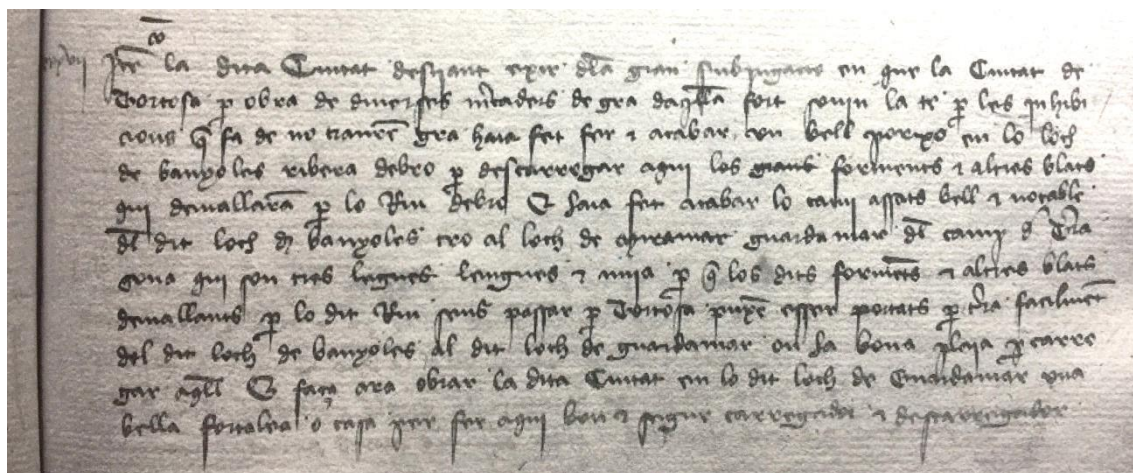
Item. Com los senyors consellers certificats de les determinacions per autoritat del Consell de C jurats sobre açò fetes, volent traure la dita ciutat de la gran subjugació en que la ciutat de Tortosa fort sovint la te per les inhibicions que fa de no treuren gra hagin fet fer i bell porxo de a Fflich, ço és riba lo riu per descarregar aquí los forments e altres blats e mercaderies que aquí venent per terra e carregar aquells en les barques qui davallen per lo riu. E hagen fet començar i altre semblant porxo en lo loch de Banyoles, Ribera d'Ebro, lo qual ara se obra per descarregar aquí los forments e altres blats que davallaran per lo riu. E hagen fet començar lo camí bell e notable del dit loch de Banyoles tro al loch de Guardamar del camp de Tarragona que son III leugues e mitja, en lo qual camí qui ara's fa poderosament ha tot dia per obrar més de XXX persones, que ja nan feta gran part. E hagen ordonat quen la primavera que be se faça en lo dit loch de Miramar certa fortaleza per haver aquí carregador i descarregador. Per çò sien diligents e consens los dits honorables Consellers que les dites obres de les quals son ample informats, n'Arnau Brugues e en Bernat des Pla, quiy son estat emsemps ab en Johan de Fontcuberta síndics de la dita ciutat facen continuar e acabar, car fort se'n espera a la dita ciutat gran honor e profit. E del esser en que les dites obres són, los informarà en Jaume Ça Seu que ha lla càrrec de administrar la moneda que si despès per la dita ciutat.

Document 6

1409. Barcelona

Los consellers sortints transmeten, en lo seu testament als consellers entrants, informació sobre l'acabament del camí per transportar el forment des de Banyoles a Guardamar, i el suggeriment de construir una casa a Guardamar per protegir el carregador.

O. AHCB, Fons municipal, 1C. Consellers. Testament dels Consellers.XII-2. 1406. fol. 6v.

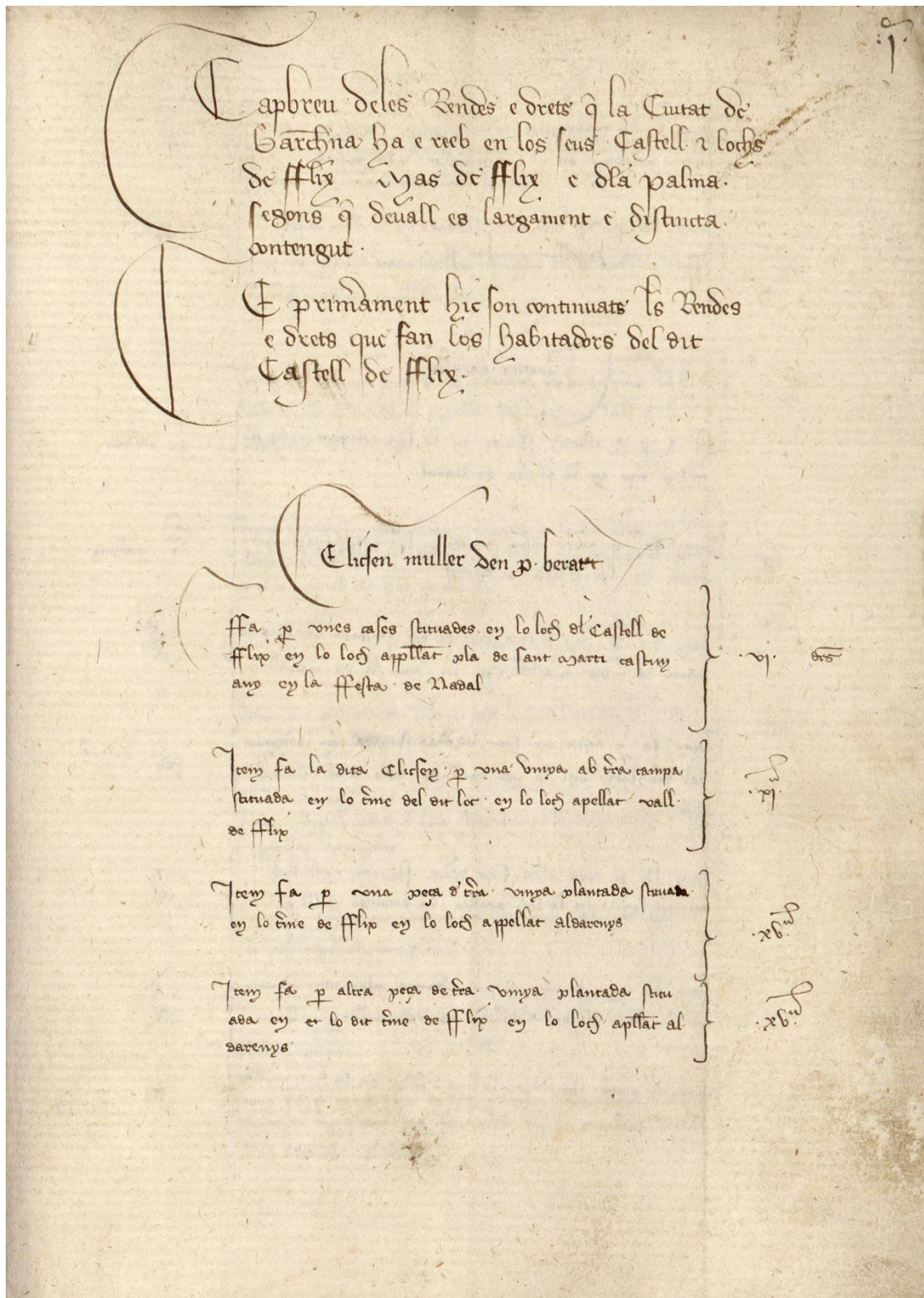

Item. Com la dita ciutat desijant eixir de la gran subjugació en que la ciutat de Tortosa, per obra de diverses mercaders de gra d'aquella, fort sovint la te per les inhibicions que fan de no treure'n gra, haia fet fer e acabar un bell porxo en lo loch de Banyoles, Ribera d'Ebro, per descarregar aquí los forments e altres blats que davallaran per lo riu d'Ebro. E haia fet acabar lo camí assats bell e notable del dit loch de Banyoles tro al loch de Miramar, Guardamar del camp de Tarragona, qui son tres lengues e mitja per que los dits forments e altres blats devallans per lo dir riu sens passar per Tortosa, pugen esser portats per terra fàcilment del dit loch de Banyoles al dit loch de Guardamar on ha bona plaia per carregar aquells. E faá ara

obrar la dita ciutat en lo dit loch de Guardamar una bella fortalesa o casa per fer aquí bon e segur carregador e descarregador.

Document 7

O. AHCB, 1C. Consellers. Baronies. XII-1, fol. 4.

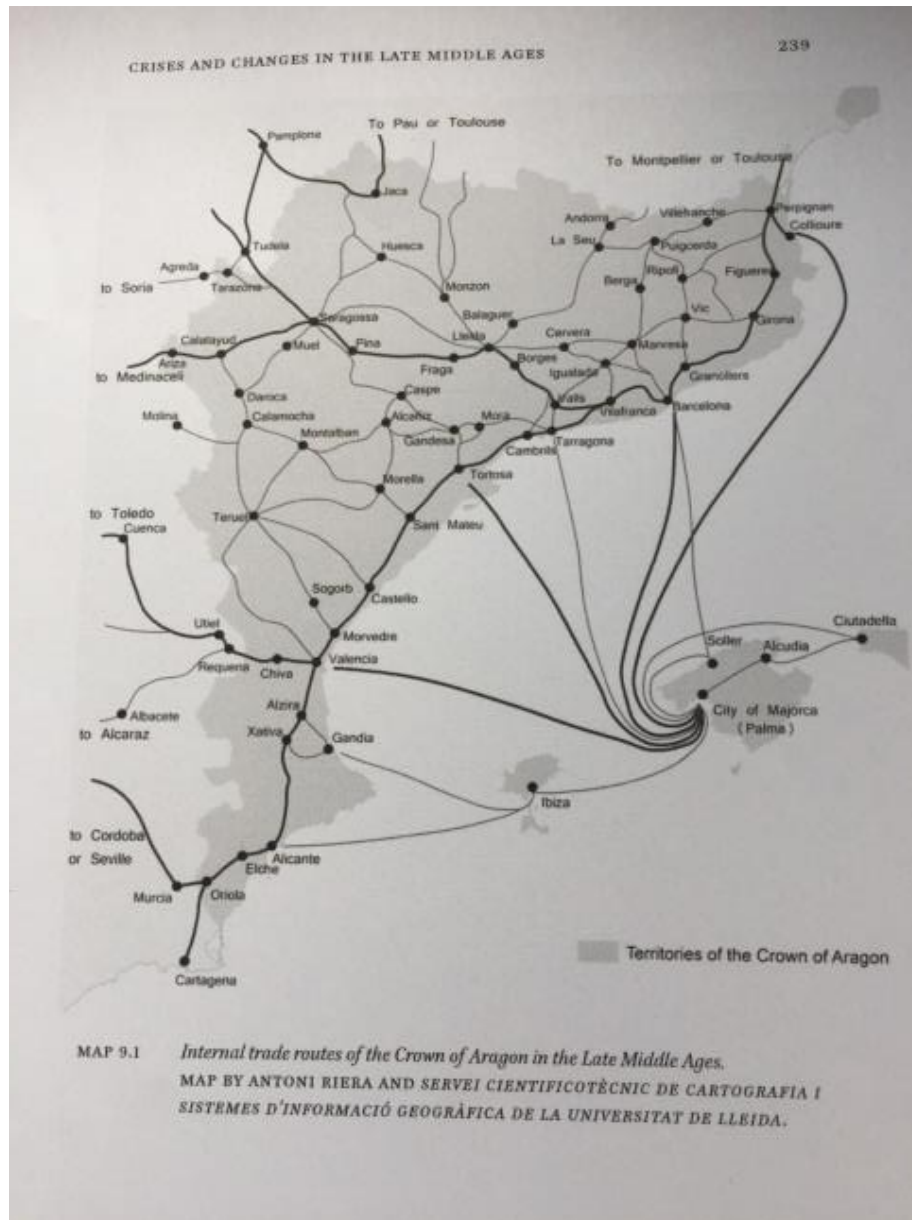
Annex 1

La Conca del riu Ebre. Imatge propietat de la Confederación Hidrográfica del Ebro

Annex 2

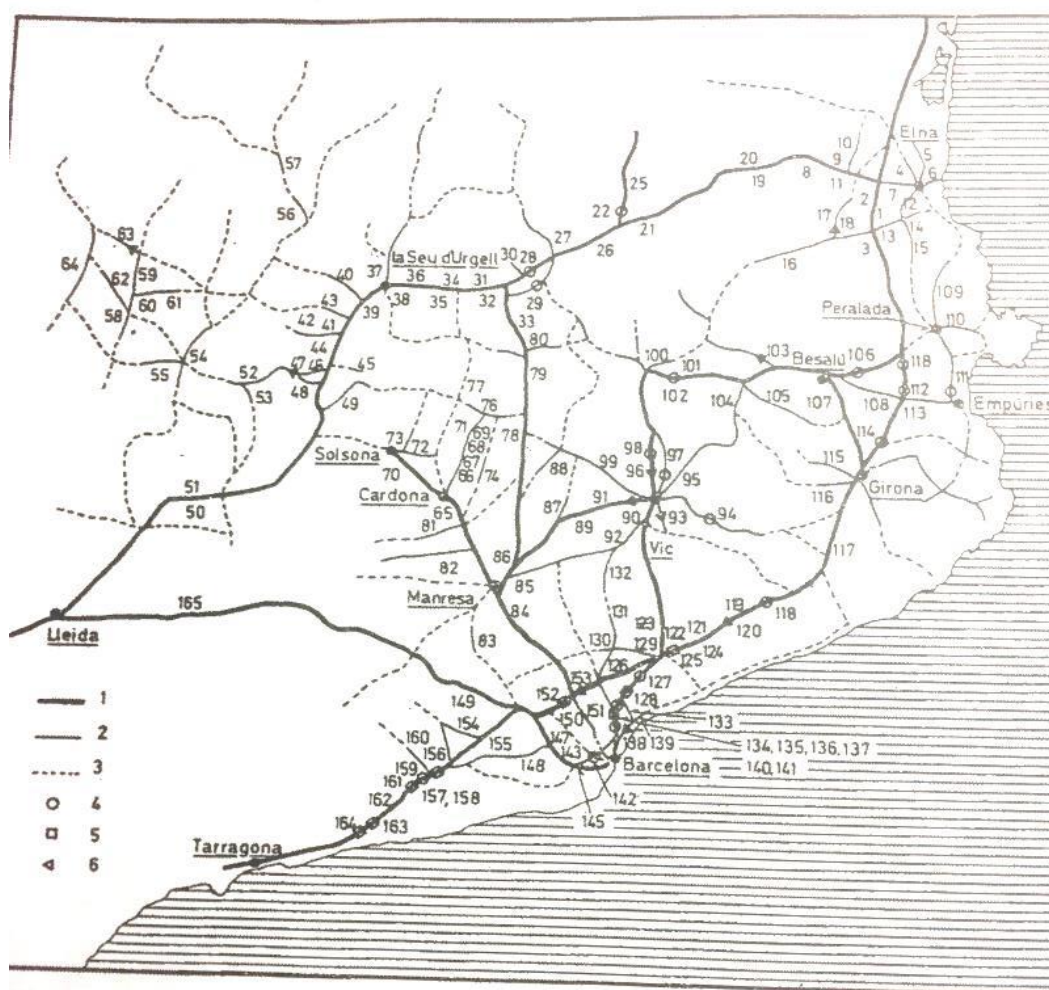
Mapa confeccionat pel Dr. Antoni Riera Melis i publicat a *The Crown of Aragon* pàg. 239

Annex 3

Jordi Bolòs – Victor Hurtado, "La xarxa viària catalana a l'Alta Edat Mitjana. Una aproximació des de la Cartografia

Jordi Bolòs, "Aportacions al coneixement de les vies de comunicació", p.431

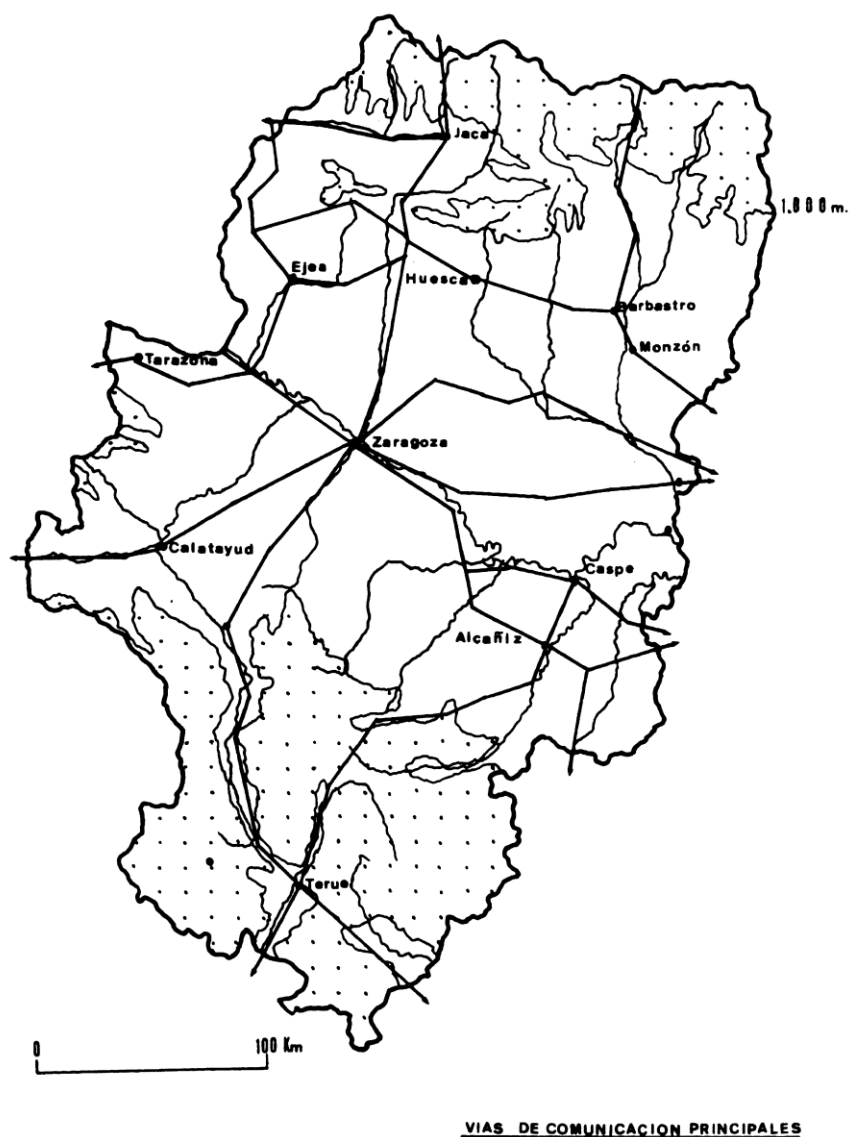

Mapa de les principals vies de comunicació a Catalunya cap a l'any 1000.
1. Via més important. — 2. Via secundària. — 3. Via secundària probable però no documentada. — 4. Esment documental de via francisca. — 5. Esment d'una calçada. — 6. Esment de carrera (*carraria*).

Annex 4

LOS SISTEMAS DE COMUNICACIÓN EN ARAGÓN

95

Annex 5

Detall de col·locació de la musclera.

Autor: Carlos Canalda Descarrega

Llagut sirgant amb matxo. Fotografia del Museu de les Terres de l'Ebre.

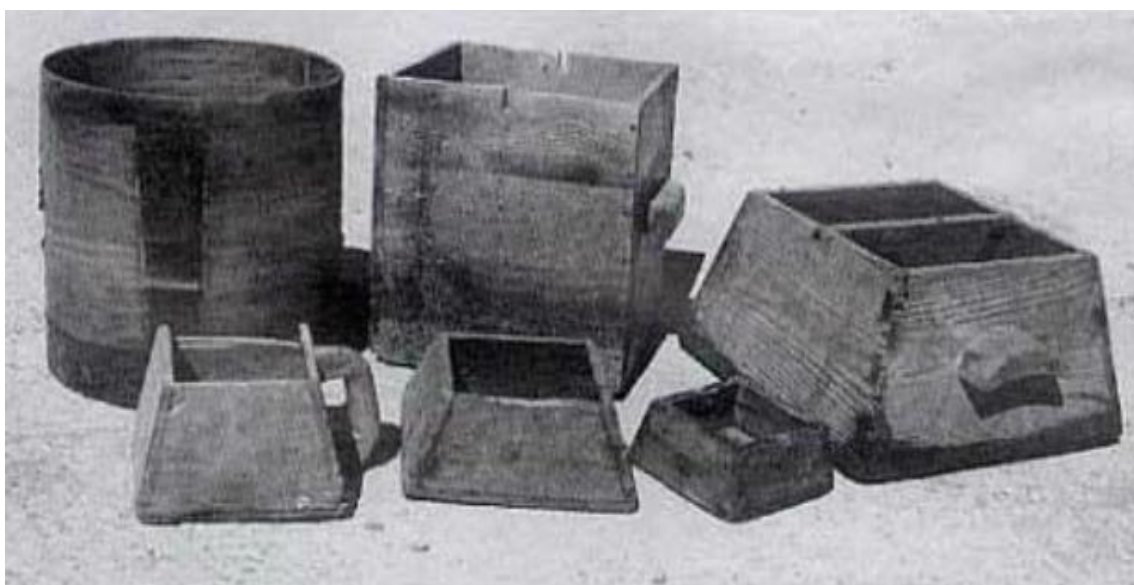
Fons Arxiu Comarcal del Baix Ebre. Autor: Pista Hitz

Annex 6

Foto de J.M.Vidal Marcos

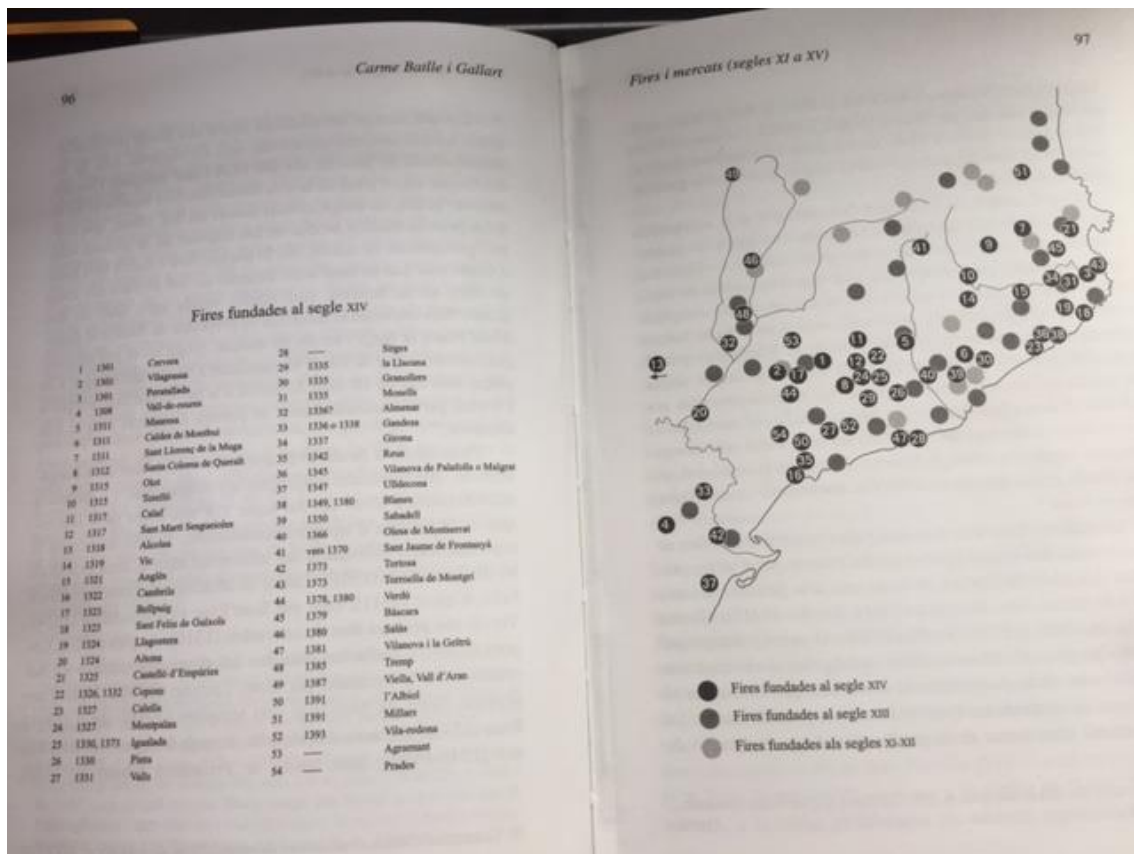
Annex 7

Mesures per a àrids; darrere: doble decalitre rodó; doble decalitre quadrat; barcella. Davant: mesura amb nansa; mesura sense nansa; mesuró.

Annex 8

Mapa de Fires dels segles XI al XIV segons Carme Batlle

Annex 9

Plànols de Flix Medieval obra de Sébastien de Pontault de Beaulieu

